

Anniina Jokinen, Natalia Ollus ja Anna-Greta Pekkarinen

Katsaus työperäisen ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehitykseen Suomessa

**Poliisiammattikorkeakoulun katsauksia 24
HEUNI Report Series No. 99a**

Katsaus työperäisen ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehitykseen Suomessa

Anniina Jokinen, Natalia Ollus ja Anna-Greta Pekkarinen

Poliisiammattikorkeakoulu
Tampere, 2022

Anniina Jokinen, Natalia Ollus ja Anna-Greta Pekkarinen
Katsaus työperäisen ihmiskaupan vastaisen toiminnan
kehitykseen Suomessa

Poliisiammattikorkeakoulun katsauksia 24
ISBN 978-951-815-409-2
ISSN 2341-6394

HEUNI Report Series No. 99a
ISBN: 978-952-7249-59-8
ISSN: 1799-5590
ISSN-L: 1237-4741

Grano Oy, 2022

Tiivistelmä

Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttö ovat laaja yhteiskunnallinen ongelma. Haavoittuvassa asemassa olevia ja oikeuksistaan tietämättömiä ulkomaalaistaustaisia työntekijöitä riistetään taloudellisen edun saavuttamiseksi ja heille maksetaan alipalkkaa. Työntekijöillä teetetään ylipitkiä työpäiviä huonoissa olosuhteissa ja heitä saatetaan myös uhkailla ja kontrolloida. Suomessa ilmiöön herättiin jo 2000-luvun alussa, ja vuosien aikana ihmiskaupan vastainen toiminta on kehittynyt ja vakiintunut osaksi eri viranomaisten ja muiden tahojen toimintakenttää.

Tässä katsauksessa käydään läpi työperäiseen ihmiskauppaan ja ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöön liittyvää kehitystä, sääntelyä ja torjuntaa laajan kirjallisen aineiston pohjalta. Tarkastelussa nostetaan esiin havaintoja keskeisistä toimijoista ja merkittävimmistä muutoksista. Lisäksi katsauksessa analysoidaan lyhyesti Suomen lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä ja tehdään vertailua muihin maihin. Lopuksi tehdään arviointia työperäiseen ihmiskauppaan liittyvän rikosvastuun ja uhrien oikeuksien toteutumisesta sekä siitä, mitkä tekijät ovat johtaneet Suomen nykytilanteeseen, ja mitä haasteita Suomessa edelleen esiintyy.

Katsauksen mukaan kyky puuttua työperäiseen ihmiskauppaan ja tukea sen uhreja on Suomessa monella tapaa parempi verrattuna esimerkiksi muihin Pohjoismaihin. Suomessa on kyetty puuttumaan hyväksikäyttöön ainakin tietyssä määrin, ja ilmiö on laajasti tunnistettu. Toisaalta on tullut ilmi monia etenkin esitutkintoihin ja rikosvastuun toteutumiseen liittyviä ongelmia. Lisäksi hyväksikäytön uhrien tarpeet tulisi jatkossa huomioida entistä paremmin, myös niissä tilanteissa, joissa tapaus ei määriy rikosprosessissa ihmiskaupaksi. Lisäksi tulisi kehittää rakenteellista moniviranomaisyhteistyötä työperäisen hyväksikäytön torjumiseksi. Suunnitelmallinen moniviranomaisyhteistyö edesauttaa sitä, että hyväksikäyttötapaukset käsitellään kokonaisvaltaisesti, tekijät saatetaan rikosvastuuseen ja uhrien oikeudet toteutuvat.

Summary

Labour trafficking and exploitation of migrant workers is a widespread social problem in which vulnerable migrant workers are exploited for economic gain. Migrant workers are exploited by means of underpayment and they work long hours in poor conditions. The workers may also be threatened and controlled. In Finland, the phenomenon was identified already in the early 2000s, and over the years, anti-trafficking activities have developed and become established as part of the activities of various authorities and other parties.

This review examines the development, regulation and combating of labour trafficking and the exploitation of migrant labor on the basis of an extensive selection of written materials and previous literature. The review highlights findings regarding key actors, their roles, and the most significant changes that have taken place in Finland. In addition, the review briefly analyzes Finnish legislation and case law and makes a comparison with other Nordic countries. Finally, an assessment of Finland's approach to tackle labour exploitation and the factors that have led to Finland's current situation is presented, and existing gaps are identified.

According to the review, the Finnish authorities have in many ways a better ability to tackle labour trafficking and to support its victims than the authorities in the other Nordic countries. Finland has been able to intervene in labour exploitation at least to a certain extent, and the phenomenon has been widely recognized. On the other hand, many problems have been identified, particularly with regard to pre-trial investigations and the enforcement of criminal liability. In addition, in the future there should be more consideration to the needs of victims of exploitation, even in situations where the case is not classified as human trafficking. Moreover, structured multi-agency cooperation should be developed to combat labour exploitation. Structural multi-agency co-operation will help to ensure that cases of exploitation and trafficking are dealt with comprehensively, that perpetrators are brought to justice and that the rights of victims are respected.

Sisällys

Tiivistelmä.....	4
Summary	5
Sisällys	6
1. Johdanto	7
1.1 Tutkimusasetelma, aineisto ja menetelmät	9
1.2 Keskeisiä käsitteitä	10
2. Yhteiskunnallinen taustoitutus.....	12
2.1 Työnteon murros.....	12
2.2 Ihmiskaupan kansainvälisen sääntelyn kehitys	13
3. Ihmiskaupan vastainen toiminta ja keskeiset toimijat.....	16
3.1 Toimintaohjelmat	16
3.2 Uhrien asema ja auttamisjärjestelmä.....	18
3.3 Kansallinen ihmiskaupparaportointi ja ihmiskaupakoordinaattori	21
3.4 Työsuojelun ja poliisin rooli.....	22
3.5 Muut keskeiset viranomaiset ja tiedonvaihto	25
3.6 Ammattiliitot ja järjestöt	27
4. Ihmiskauppa ja hyväksikäyttö tilastojen valossa	30
5. Ihmiskauppaa ja työvoiman hyväksikäyttöä koskeva lainsäädäntö	34
5.7 Ihmiskaupan ja pakkotyön määritelmä	34
5.8 Kiskonnantapainen työsyryntä ja rajanveto ihmiskauppaan	38
5.9 Muut relevantit rikosnimikkeet	41
6. Oikeustapaukset ja oikeuskäytäntö.....	43
6.1 Suomen oikeuskäytäntö	43
6.2 Vertailu muihin maihin	47
7. Johtopäätökset ja arvio työperäiseen ihmiskauppaan liittyvän rikosvastuun ja uhrien oikeuksien toteutumisesta Suomessa.....	51
Lähteet.....	57

1. Johdanto

Työperäinen hyväksikäyttö ja ihmiskauppa pakkotyötarkoituksessa ovat laaja yhteiskunnallinen ongelma, jossa haavoittuvassa asemassa olevia ja oikeuksistaan tietämättömiä työntekijöitä, usein ulkomaalaistaustaisia henkilöitä, riistetään taloudellisen edun saavuttamiseksi. Köyhyys, epätasa-arvo, sorto, sosiaalisten tai taloudellisten mahdollisuuksien puute ja konfliktit ovat ihmiskaupan juurisyytä. Työperäisessä hyväksikäytössä on useimmiten kyse siitä, että ulkomaalaistaustaisia henkilöitä hyväksikäytetään maksamalla alipalkkaa ja teettämällä ylipitkiä työpäiviä huonoissa olosuhteissa. Työntekijöitä saatetaan myös uhkailla ja kontrolloida. Välillä työntekijät voivat joutua maksamaan itse työpaikastakin välitysmaksun tai muun laittoman maksun. Pahimmillaan työvoiman hyväksikäyttö voi olla ihmiskauppaa pakkotyötarkoituksessa. (Jokinen ym. 2011.)

Tässä katsauksessa käydään läpi työperäiseen ihmiskauppaan ja siihen rinnastettavan ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöön liittyvää kehitystä, sääntelyä ja torjuntaa. Suomessa työperäisen ihmiskaupan ja hyväksikäytön vastaisella toiminnalla on verrattain pitkä historia. Jo yli 20 vuotta sitten tulivat ilmi ensimmäiset ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden hyväksikäyttötapaukset, joista eniten huomiota herätti ns. kiinalaisten kivimiesten kohtelu.¹ Miehet tekivät töitä huonoissa oloissa ja alipalkattuina. Tapaus toimi kimmokkeena lainsäädännön muokkaukselle. Lisäksi jo 2000-luvun alkupuolella useat viranomaisohjelmat ja strategiat kiinnittivät huomiota ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden huonoihin työoloihin sekä siihen, että ilmiö on yhteydessä harmaaseen talouteen tietyillä aloilla (Ollus & Alvesalo-Kuusi 2012). Katsauksessa käydäänkin läpi perustietoa ihmiskauppailmiön syistä ja piirteistä, uusimmista kehitysaskeleista ja tilastoista. Katsauksessa tarkastellaan lyhyesti myös työperäiseen ihmiskauppaan liittyvän lainsäädännön kehitystä ja oikeuskäytäntöä sekä arvioidaan Suomen kehitystä suhteessa muihin Pohjoismaihin.

Työperäisen hyväksikäytön taloudelliseen voittoon tähtäävä liiketoimintamalli perustuu siihen, että työnantaja ei maksa asianmukaista palkkaa työntekijöilleen, jättää veroja ja muita lakisääteisiä maksuja maksamatta, sekä lisäksi

¹ Ks. esim. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2002/11/04/orjana-iittalassa-kasikirjoitus>

laskuttaa työntekijöiltä ylisuuria kuluja esimerkiksi asumisesta, kuljetuksesta ja työvälineistä (Jokinen & Ollus 2019). Useissa tutkimuksissa (Andrees 2008; Skrivankova 2010; Jokinen ym. 2011; Ollus 2016) on käytetty jatkumon käsitettä havainnollistamaan ihmiskaupan prosessiluonnetta. Jatkumon toisessa päässä on ihmisarvoinen työ ja sen jälkeen lievät hyväksikäytön muodot, kun taas toisessa päässä on ihmiskauppa pakkotyötarkoituksessa, joka on vakava hyväksikäytön muoto. Vaikka läheskään kaikki työvoiman hyväksikäyttö ei täytä ihmiskaupalle laissa säädettyä tunnusmerkistöä, on ennaltaehkäisyn näkökulmasta tärkeää puuttua myös lievempään työperäiseen hyväksikäyttöön ja lievempiin rikoksiin ja rikkomuksiin, ennen kuin tilanne eskaloituu vakavammaksi ja muuttuu jo ihmiskauppaan viittaavaan tilanteeseen. (Jokinen & Ollus 2019.)

Viime vuosina on mediassa esitetty useita esimerkkejä työperäisestä hyväksikäytöstä.² Myös viranomaisten keskuudessa ilmiö on saanut aiempaa enemmän huomiota, josta konkreettisenä esimerkkinä ovat useat meneillään olevat kehittämishankkeet. Ihmiskaupan vastainen toiminta on edelleen tiivistynyt. Tämä on osin seurausta Sanna Marinin hallitusohjelman yksityiskohtaisista kirjauksista, jotka koskevat ihmiskaupan ja harmaan talouden torjunnan vastaisten toimien tehostamista. (Valtioneuvosto 2019.)

Katsauksen ovat kirjoittaneet YK:n yhteydessä toimivan Euroopan kriminaalipolitiikan instituutin HEUNIn tutkijat. HEUNI on tutkinut työperäistä hyväksikäyttöä vuodesta 2008. HEUNIn ensimmäinen työperäistä ihmiskauppaa ja hyväksikäyttöä koskenut raportti ”Ehdoilla millä hyvänsä” julkaistiin vuonna 2011 (Jokinen ym. 2011). Seuraavassa tutkimuksessaan ”Tuulikaapissa on tulijoita” HEUNI tarkasteli erityisesti ravintola- ja siivousalaa (Jokinen & Ollus 2014). Tämän jälkeen HEUNIssa on jatkettu työperäisen hyväksikäytön eri ulottuvuuksien tutkimista ja luotu ohjeistuksia poliisille ja työsuojeluviranomaisille tapauksiin puuttumiseksi (Jokinen & Ollus 2019; Ylinen ym. 2020) sekä yrityksille ja julkisille hankkijoille siitä, miten ennalta ehkäistä työperäistä hyväksikäyttöä kansallisissa alihankintaketjuissa erityisesti riskialoilla

² Ks. esim. HS 30.3.2019 <https://dynamic.hs.fi/2019/nepal/>; HS 5.7.2020 <https://dynamic.hs.fi/a/2020/siivotonala/>; HBL 22.1.2022 <https://www.hbl.fi/artikel/tiotal-vietnamesiska-vaxthusarbetare-offer-i-omfattande-ockerharva-i-narpes/>

(Lietonen ym. 2020; Lietonen ym. 2021).³ Katsauksessa esitetyt näkemykset ovat kirjoittajien.

Katsaus on kirjoitettu osana Poliisiammattikorkeakoulun ”Moniviranomais-toiminnan suunnitelmallista johtamista tukevien toimintamallien luominen poliisille – MOVI” -hanketta.⁴ HEUNI toimii Poliisiammattikorkeakoulun kumppanina hankkeessa. Katsaus on luonteeltaan kuvaileva ja toimii yleis-tajuisena johdantona myös hankkeen alaisuudessa tehdylle loppuraportille (Kuukasjärvi ym. 2022). Katsaus on suunnattu kaikille työperäisen ihmiskaup-pan parissa työskenteleville tahoille sekä niille, jotka haluavat ymmärtää mi-ten ja miksi Suomen nykyinen työperäisen hyväksikäytön vastainen toiminta on kehittynyt.

1.1 Tutkimusasetelma, aineisto ja menetelmät

Tämä katsaus on kirjallisuuden pohjalta tehty analyysi siitä, miten työperäi-seen ihmiskauppaan ja siihen liittyvään hyväksikäyttöön on Suomessa puu-tuttu. Tarkastelussa nostetaan esiin havaintoja keskeisistä toimijoista ja mer-kittävimmistä muutoksista. Lisäksi katsauksessa analysoidaan Suomen oi-keuskäytäntöä ja tehdään vertailua muihin maihin. Lopuksi esitetään arvioin-tia Suomen lähestymistavasta sekä siitä, mitkä tekijät ovat johtaneet Suomen nykytilanteeseen.

Katsaus pyrkii vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- Millaisin keinoin Suomi on pyrkinyt puuttumaan työperäiseen ihmis-kauppaan ja hyväksikäyttöön vuosina 2000–2022?
- Miten ihmiskauppaa koskeva ymmärrys ja lainsäädäntö on kehittynyt vuosina 2000–2022?
- Mitä haasteita Suomessa edelleen on työperäiseen hyväksikäyttöön puuttumisessa?

³ HEUNIn julkaisut ovat saatavilla osoitteessa: <https://heuni.fi/publications>.

⁴ Lisätietoa Poliisiammattikorkeakoulun ”Moniviranomais-toiminnan suunnitel-mallista johtamista tukevien toimintamallien luominen poliisille” –hankkeesta löytyy täältä: <https://polamk.fi/moniviranomais-toiminnan-suunnitelmallista-johtamista-tukevien-toimintamallien-luominen-poliisille>

Katsausta varten olemme keränneet ja analysoineet kirjallisen aineiston, joka koostuu hallituksen esityksistä, ihmiskaupan vastaisista toimintaohjelmista, politiikkadokumenteista sekä aihetta käsittelevistä tutkimuksista ja selvityksistä. Lisäksi olemme seuranneet ja osallistuneet aihetta koskevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun 15 vuoden ajan. Katsauksen kirjoittajat ovat usean vuoden ajan osallistuneet myös erilaisiin ihmiskauppaa ja hyväksikäyttöä koskeviin työryhmiin ja verkostoihin. Myös tätä omaa, pitkällä aikavälillä kertynyttä näkemystä ja ymmärrystä on hyödynnetty katsausta kirjoittaessa.

Lisäksi olemme katsauksen 6. luvussa hyödyntäneet tuomioistuinaineistoa, joka sisältää työperäistä ihmiskauppaa käsittelevät tuomiot (N=40) sekä kärjä- että hovioikeuksista vuosilta 2004–2020.⁵ Tuomiot on analysoitu ja koodattu laadullisesti Nvivo-ohjelmalla, keskittyen muun muassa ihmiskaupan tunnusmerkkeihin ja pakkotyön elementteihin, joita yhdistettiin laajempien teemojen alle. Tuomioiden tarkastelu antaa mahdollisuuden analysoida, miten rikosoikeusjärjestelmän eri toimijat määrittelevät ihmiskaupan ja sen elementit: tekotavat, keinot ja hyväksikäyttötarkoituksen, ja miten ihmiskauppaa koskeva ymmärrys ja lainsäädännön kehitys näkyy tuomioissa ja niiden perusteluissa (ks. myös Viuhko & Jokinen 2021). Tuomiot on anonymisoitu ja niihin viitattaessa on poistettu viittaukset asianomistajien ja vastaajien nimiin sekä heidän lähtömaihinsa.

1.2 Keskeisiä käsitteitä

Työperäinen tai työvoiman hyväksikäyttö viittaa tapauksiin, joissa ulkomaalaistaustaisen työntekijän työehdot ovat huonot, hän tekee pitkää työpäivää, on alipalkattu ja/tai työskentelee huonoissa/turvattomissa työoloissa niin, että hänellä on hyvin rajalliset mahdollisuudet muuttaa tilannettaan. Nämä tilanteet voidaan tilanteen vakavuudesta riippuen määritellä erilaisiksi työririkoksiksi, ihmiskaupaksi tai sen rinnakkaisrikoksiksi. Esimerkiksi pelkkä alipalkkaus ei ole Suomessa kriminalisoitu, mutta jos alipalkkauksen lisäksi

⁵ Tuomiot kerättiin Pohjoismaisen kriminologisen yhteistyöneuvoston (Nordiska Samarbets- och forskningsrådet för Kriminologi, NSfK) rahoittamassa yhteispohjoismaisessa hankkeessa “‘Law in action’ – Policy and legal responses to the exploitation of migrant workers in the Nordic countries”, johon osallistuu HEUNIn lisäksi tutkijoita Lundin yliopistosta, Aalborgin yliopistosta ja norjalaisesta tutkimuskeskuksesta NORCEsta.

henkilö tekee töitä huonoissa oloissa ja pitkiä päiviä, voi kyseessä olla esimerkiksi kiskonnantapainen työsyrijntä.

Työperäinen ihmiskauppa tai ihmiskauppa pakkotyötarkoituksessa viittaa henkilön vakavaan hyväksikäyttöön taloudellisen hyödyn saamiseksi. Ihmiskauppa on rikos, jossa rikoksentekijä hyödyntää uhrin riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa saattaakseen tämän pakkotyöhön. Uhria voidaan tilanteessa esimerkiksi erehdyttää työn ehdoista ja sisällöstä, hänen liikkumistaan voidaan rajoittaa, hänen palkkansa voidaan pidättää osin tai kokonaan, hän voi joutua velkavankeuteen ja häntä voidaan uhkailla, pelotella tai häneen voidaan kohdistaa väkivaltaa.

Pakkotyö viittaa mihin tahansa työhön tai palveluun, jossa henkilöä vaaditaan rangaistuksen uhalla tekemään työtä. Suomessa pakkotyö on kriminalisoitu ihmiskaupan yhtenä hyväksikäyttömuotona.

Harmaa talous viittaa yritysten pyrkimyksiin saavuttaa taloudellista hyötyä lakisääteisten velvoitteiden ja maksujen, kuten verojen ja eläkemaksujen laiminlyömisellä. Harmaa talous linkittyy talous- ja työrikoksiin ja on näin ollen osa työperäisen hyväksikäytön ilmiötä.

Ulkomaalaiset tai ulkomaalaistaustaiset työntekijät viittaavat sekä EU-kansalaisiin että EU:n ulkopuolelta saapuneisiin henkilöihin (mukaan lukien turvapaikanhakijat ja pakolaiset), jotka työskentelevät jossain muualla kuin kotivaltiossaan.

2. Yhteiskunnallinen taustoitus

2.1 Työnteon murros

Ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden hyväksikäyttö liittyy suoraan laajempaan työnteon ja työehtojen rakenteelliseen murrokseen viimeisten 30–40 vuoden aikana. Maailmanlaajuiset taloudelliset ja yhteiskunnalliset muutokset ovat tuottaneet epävarmuutta työoloihin ja työsuhteisiin (Beck 2000, Sennett 1998; Siltala 2004; Julkunen 2008). Suomessa työelämän muutosten voidaan katsoa ajoittuvan etenkin 1990-luvun laman jälkeiseen aikaan. Työnteosta tuli itsenäisempää ja vastuullisempää, mikä paransi monen osalta työelämää, mutta samaan aikaan se teki työstä myös tilapäistä, joustavaa ja epävarmaa (Julkunen 2008; Siltala 2004).

Työn joustavuuden lisääntyminen liittyy siihen, että työn kannattavuuden ja tehokkuuden takia työnteon ehdot ovat muuttuneet (Gray 2004). Joustavuuden tarpeen takia työmarkkinoille on pysyvien työsuhteiden rinnalle syntynyt esimerkiksi työnvuokrausta, kevytyrittäjyyttä ja nollatuntisopimuksia (Lähteenmäki 2013; Kautonen ym. 2009). Työelämän muutoksilla on ollut vaikutusta etenkin heikommassa asemassa oleviin työntekijöihin, joiden neuvotteluasema on huono. Moni ulkomaalaistaustainen työntekijä on lähtökohtaisesti heikommassa asemassa kuin kantasuomalainen työntekijä esimerkiksi kielitaidon puutteen, oleskelulupastatuksensa ja tietämättömyytensä vuoksi.

Suomessa työperäinen maahanmuutto alkoi oikeastaan vasta 1990-luvun loppupuolella Suomen jo liittyttyä EU:hun (Forsander 2002). Kun Baltian maat liittyivät Euroopan unioniin vuonna 2004, Suomi otti käyttöön kahden vuoden ylimenovaiheen, jonka aikana maahanmuuttoa uusista jäsenmaista rajoitettiin. Suomessa pelättiin etenkin virolaisten työntekijöiden massa-maahanmuuttoa, joka ei käytännössä kuitenkaan toteutunut. (Kyntäjä 2008.) Alkuvuosina ulkomaalaistaustaiset työntekijät sijoituivat etenkin palvelu- ja rakennusaloille (Forsander 2002). Ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden määrä Suomessa on tasaisesti kasvanut viimeisten kymmenen vuoden aikana. Ryhmä on heterogeeninen ja sisältää sekä korkeasti että matalasti koulutettuja henkilöitä ja jopa luku- ja kirjoitustaidottomia henkilöitä.

Työnteon perusteella Suomeen muuttaneiden yleisimmät kansalaisuudet olivat vuonna 2020 Ukraina, Venäjä, Intia, Filippiinit sekä Kiina (Euroopan muuttoliikeverkosto 2021). Lisäksi Suomeen muutti EU-kansalaisia työnteon perusteella (etenkin Virosta) sekä turvapaikanhakijoita, joilla on työnteko-oikeus turvapaikkaprosessinsa ajan (emt.). Ulkomaalaistaustaiset työntekijät työllistyvät etenkin matalapalkka-aloille, kuten siivous-, kuljetus-, ravintola- ja rakennusaloille (Työ- ja elinkeinoministeriö 2019). Juuri näillä aloilla on tullut esiin eriasteisia työntekijöiden hyväksikäyttötapauksia, joista pahimmat ovat täyttäneet ihmiskaupan tunnusmerkistön (Jokinen & Ollus 2019; Jokinen & Ollus 2014).

2.2 Ihmiskaupan kansainvälisen sääntelyn kehitys

Ihmiskauppa ei ilmiönä ole uusi, kuten ei myöskään ihmiskaupan vastainen sääntely. 1800-luvun loppupuolella niin sanottu valkoinen orjakauppa herätti kansainvälisen yhteisön huolen. Taustalla oli pelko – ja jopa moraalinen paniikki – eurooppalaisten naisten joutumisesta seksuaalisesti hyväksikäytetyiksi ulkomailla (Leppänen 2006; Doezema 1999). Naiskauppaan pyrittiin puuttumaan varhaisilla kansainvälisillä sopimuksilla heti 1900-luvun alussa. Näiden tarkoituksena oli ennaltaehkäistä hyväksikäyttöä, joskin niillä pyrittiin ehkäisemään myös moraalittomana pidettyä (valkoisten) naisten muuttoliikettä (emt.). Näissä varhaisissa kansainvälisissä sopimuksissa määriteltiin myös ihmiskauppa ilmiönä (alun perin ”traffic”). Osittain samat määritelmät toistuvat sata vuotta myöhemmin YK:n ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa (SopS 71/2006).

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen valtiot huolestuivat sodan vaikutuksista rikollisuuteen, siirtolaisuuteen ja työttömyyteen (Knepper 2011, 9–32). Rajat ylittävä rikollisuus ja naisiin kohdistuva ihmiskauppa nousivat kysymyksiksi, joihin vastaperustettu Kansainyhteisö pyrki puuttumaan (emt., 167–169). Samoihin aikoihin syntyi Kansainyhteisön orjuutta koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 27/1927) ja sen seurauksena ILO:n pakollista työtä koskeva yleissopimus (SopS 44/1935) (Ollus 2015, 226). Kansainvälinen yhteisö pyrki 1900-luvun alusta aina vuoteen 1979 asti kitkemään naisia ja lapsia koskevaa ihmiskauppaa useiden kansainvälisten sopimusten kautta (Bruch 2004, 7–11).

Yhdistyneiden kansakuntien piirissä ryhdyttiin 1980–90 lukujen taitteessa keskustelemaan järjestäytyneen rikollisuuden uhasta. Etenkin Italia oli huolissaan järjestäytyneestä rikollisuudesta omassa maassaan ja peräänkuulutti parempaa kansainvälistä yhteistyötä ilmiön torjumiseksi. Samoihin aikoihin Neuvostoliitto hajosi, ja järjestäytynyt rikollisuus kasvoi eri puolilla Eurooppaa. Vuosituhannen lopulla YK:ssa ryhdyttiinkin neuvottelemaan kansainvälisestä järjestäytyneen rikollisuuden vastaisesta sopimuksesta. Ihmiskauppa – etenkin naisten ja lasten osalta – nousi yhtenä aiheena esille, ja ihmiskauppa liitettiin osaksi järjestäytyneen rikollisuuden vastaista keskustelua. Lopputuloksena oli vuonna 2000 hyväksytty ensimmäinen kokonaisvaltainen ihmiskaupan vastainen kansainvälinen sopimus, eli Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleis-sopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta. Lisäpöytäkirjan tavoitteena on ehkäistä ihmiskauppaa, suojella sen uhreja ja asettaa syylliset vastuuseen (”prevention, protection, prosecution”). (Ollus 2015.)

Vaikka tämä ihmiskauppaa käsittelevä lisäpöytäkirja keskittyykin erityisesti naisiin ja lapsiin, kattaa sen määritelmä myös muut hyväksikäytön muodot, kuten pakkotyön. Lisäpöytäkirja syntyi osana järjestäytyneen rikollisuuden vastaista sopimusta, jonka tavoitteena oli erityisesti ehkäistä ja puuttua rajat ylittävään järjestäytyneeseen rikollisuuteen sekä estää laitonta maahanmuuttoa. Ihmiskauppa hahmotettiin aluksi lähinnä naisiin kohdistuvana seksuaalisena hyväksikäyttönä prostituutiossa (Gallagher 2010). Nämä lähtökohdat ovat vaikuttaneet sekä ihmiskaupan ymmärrykseen että ihmiskaupan vastaiseen toimintaan, etenkin vuosituhannen alussa. Siksi myös Suomessa kesti aikansa ennen kuin ihmiskaupan muita muotoja – kuten pakkotyötä – opittiin tunnistamaan ja torjumaan, ja ihmiskauppa ruvettiin näkemään myös muuna kuin osana järjestäytyneen rikollisuuden kenttää (Ollus & Alvesalo-Kuusi 2012).

Ihmiskauppa kriminalisoitiin Suomessa vuonna 2004. Suomessa keskustelu ihmiskaupasta keskittyi vuosituhannen vaihteessa etenkin seksuaaliseen hyväksikäyttöön sekä siihen, liittykö organisoituneeseen paritukseen ja prostituutioon Suomessa ihmiskauppaa (Leskinen 2002; Lehti & Aromaa 2002). Ihmiskauppaa eri puolilla maailmaa käsittelevä Yhdysvaltojen ulkoministeriön raportti vuodelta 2003 luokitteli Suomen kakkoskategoriaan ihmiskaupan vastaisen toimien osalta (US State Department 2003). Kakkoskategoria

("Tier 2") tarkoittaa, että maan ihmiskaupan vastaiset toimet eivät täysin täytä Yhdysvaltojen ihmiskaupan vastaisen lainsäädännön tasoa, mutta maa pyrkii pääsemään tähän tavoitteeseen. Suomen lainsäädäntö ei tuolloin erikseen kriminalisoinut ihmiskauppaa, eikä sitä tai siihen liittyviä rikoksia Yhdysvaltojen arvion mukaan riittävästi käsitelty rikoslaissa. On arvioitu, että ihmiskaupan kriminalisointi sai Suomessa vauhtia tästä Yhdysvaltojen esittämästä kritiikistä (Haaste 2021).

Ihmiskauppaa koskeva lisäpöytäkirja tarjoaa ensimmäisen kattavan määritelmän ihmiskaupalle. Se on myös laajasti ratifioitu ja on tätä nykyä saatettu kansallisesti voimaan 178 maassa.⁶ Lisäpöytäkirjan määritelmä on toiminut ihmiskauppalainsäädännön pohjana lähes kaikkialla maailmassa, myös Suomessa. Lisäpöytäkirjan määritelmä ja rakenne ovat keskeisesti vaikuttaneet myös muihin Suomea ja muita jäsenmaita velvoittaviin kansainvälisiin ihmiskaupan vastaisiin sopimuksiin, kuten EU:n direktiiviin (2011/36/EU) ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja Euroopan neuvoston yleissopimukseen ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta vuodelta 2005. Ihmiskauppaa ja muuta työvoiman hyväksikäyttöä koskevaa lainsäädäntöä eritellään tarkemmin luvussa 5.

Seuraavaksi käsittelemme ihmiskaupan vastaista toimintaa Suomessa sekä niitä keskeisiä toimijoita, jotka ovat vaikuttaneet työperäisen ihmiskaupan ja hyväksikäytön vastaisen toiminnan kehittymiseen Suomessa.

⁶ https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=ind&mtdsg_no=xviii-12-a&chapter=18

3. Ihmiskaupan vastainen toiminta ja keskeiset toimijat

Jotta Suomen toimintaa työperäisen hyväksikäytön torjumiseksi voidaan ymmärtää tarkemmin, on tarpeen tarkastella miten ja millaisin keinoin Suomi on ilmiöön pyrkinyt puuttumaan. Erilaiset toimintaohjelmat ja strategiat ovat keskeinen tietolähde, jossa viranomaiset toisaalta määrittelevät hyväksikäyttöilmiötä eri tavoin ja toisaalta priorisoivat keinoja siihen puuttumiseksi. Lisäksi tässä luvussa käydään läpi ihmiskaupan uhrien asemaa ja auttamisjärjestelmää koskevaa kehitystä sekä avataan eri viranomaisten ja muiden toimijoiden roolia ihmiskaupan vastaisessa toiminnassa.

3.1 Toimintaohjelmat

Ihmiskaupan vastainen lainsäädäntö tuli Suomessa voimaan vuonna 2004. Pian tämän jälkeen ryhdyttiin Suomessa kehittämään ihmiskaupan vastaista viranomaistoimintaa. Ensimmäinen kansallinen ihmiskaupan vastainen toimintasuunnitelma julkaistiin vuonna 2005 ja tarkennettu ihmiskaupan vastainen toimintasuunnitelma hyväksyttiin kesäkuussa 2008 (Ulkoasiainministeriö 2005; Sisäasiainministeriö 2008). Vähemmistövaltuutettu (nykyään yhdenvertaisuusvaltuutettu) nimettiin vuonna 2009 kansalliseksi ihmiskaupparaportoijaksi. Raportoijan eduskunnalle antamissa kertomuksissa vuosina 2010–2014 annettiin lukuisia suosituksia. Raportoija myös kehotti valtioneuvostoa laatimaan uuden kansallisen toimintaohjelman ihmiskaupan vastaisen työn tueksi. Seuraava toimintaohjelma julkaistiin vuonna 2016 (Sisäministeriö 2016). Uusin toimintaohjelma kattaa vuodet 2021–2023 ja sisältää lukuisia toimia ihmiskaupan torjumiseksi Suomessa (Roth & Luhtasaari 2021).

Varhaiset toimintaohjelmat keskittyivät etenkin seksuaaliseen hyväksikäyttöön tähtäävän ihmiskaupan torjuntaan. Työperäisen hyväksikäytön torjunta mainittiin laittomaan työvoimaan puuttumisen yhteydessä, ja ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden hyväksikäyttö nähtiin etenkin niin sanottujen pimeiden työmarkkinoiden ongelmana, varsinkin ravintola- ja rakennusaloilla (Ulkoasiainministeriö 2005). Työperäinen hyväksikäyttö linkitettiin harmaaseen talouteen, ja hyväksikäyttöä katsottiin esiintyneen kotitaloustyössä, itsensä työllistämisen yhteydessä, palvelualoilla, sekä rakennus-, siivous-, kuljetus-, metalli- ja hotellialoilla (Sisäasiainministeriö 2008).

Uudemmissa ohjelmissa (Sisäministeriö 2016; Roth & Luhtasaari 2021) työperäinen hyväksikäyttö ja ihmiskauppa ovat torjuntatoimien keskiössä, mikä osaltaan kuvastaa sitä, että ymmärrys työperäisestä hyväksikäytöstä on muuttunut olennaisesti vuosituhaten alkuun verrattuna. Esimerkiksi uusin ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma (2020–2023) perustuu viiteen strategiseen tavoitteeseen ja 55 toimenpiteeseen. Tavoitteita ovat ihmiskaupan ilmitulon edistäminen, uhrien aseman parantaminen, rikosvastuun toteutumisen tehostaminen, ihmiskaupan vastaisen työn valtavirtaistaminen osaksi laajempaa valtioneuvoston toimintaa sekä yhteistyön tiivistäminen kansalaisyhteiskunnan kanssa. (Roth & Luhtasaari 2021.) Toimintaohjelman toimenpiteissä pyritään vahvistamaan ulkomaisen työvoiman valvonnan resursseja, kehittämään etenkin työsuojelun harjoittamaa valvontaa ja parantamaan tiedonvaihtoa muun muassa työsuojeluviranomaisen, TE-toimistojen sekä Maahanmuuttoviraston kesken. Ihmiskaupan torjuntaa pyritään tehostamaan poliisitoiminnassa muun muassa lisäämällä tietojohtoisuutta ja paljastavaa toimintaa, vahvistamalla ohjausta ja resursseja sekä hyödyntämällä moniammatillisia toimintamalleja ja kansainvälistä yhteistyötä. Lisäksi järjestetään esitutkintaviranomaisille koulutusta ja hyödynnetään mallintamista ihmiskaupparikosten torjunnan ja tutkinnan tehostamisessa. (Emt.)

Myös harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan strategiassa ja toimenpideohjelmassa (2020–2023) on useita toimenpiteitä, selvityksiä ja hankkeita, jotka liittyvät joko suoraan tai välillisesti työperäisen hyväksikäytön estämiseen.⁷ Strategian tavoitteena on muun muassa edistää tervettä kilpailua ja reiluja työmarkkinoita, sekä ennalta estää harmaata taloutta ja talousrikollisuutta. Strategialla pyritään myös turvaamaan harmaata taloutta ja talousrikollisuutta torjuvien viranomaisten toimintaedellytykset sekä kehittämään

⁷ Muun muassa Poliisiammattikorkeakoulussa meneillään oleva ”Moniviranomaistoiminnan suunnitelmallista johtamista tukevien toimintamallien luominen poliisille” –hanke (<https://polamk.fi/moniviranomaistoiminnan-suunnitelmallista-johtamista-tukevien-toimintamallien-luominen-poliisille>), johon tämä katsaus liittyy, POLAMKin ”Selvitys tietojenvaihdon ja analyysitoiminnan katvealueista työperäisen maahanmuuton valvonnan moniviranomaisyhteistyössä” (Kuukasjärvi ym. 2021), HEUNIn työ- ja elinkeinoministeriölle tekemä ”Selvitys ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön torjunnan menettelyistä eri maissa” (Pekkarinen ym. 2021) sekä Siirtolaisinstituutin ”Ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön ehkäisy. Viranomaistyön tuen tarpeet ja tietokatveet” –selvitys (Raunio ym. 2022).

torjuntaa ja viranomaisyhteistyötä. (Vero 2022.) Valtioneuvoston periaatepäätöksessä strategiaa ja toimenpideohjelmia koskien työperäinen ihmiskauppa tunnistettiin ongelmaksi Suomessa (Valtioneuvosto 2020). Lisäksi työ- ja elinkeinoministeriö asetti vuosiksi 2020–2021 poikkihallinnollisen alatyöryhmän ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön ehkäisemiseksi, havaitsemiseksi ja torjumiseksi.

Tammikuussa 2022 harmaan talouden torjunnan ohjausryhmä käsitteli harmaan talouden torjunnan toimenpideohjelman hankkeiden edistymistä ja toteutti, että ulkomaisen työvoiman väärinkäytösten torjuntaan keskittyvät hankkeet etenevät hyvin. Työn jatkamiseksi ohjausryhmä hyväksyi uuden hankke-ehdotuksen, joka koskee ihmiskaupparikosten tutkinnan moniviranomaisyhteistyön mallintamista. Hankkeen tavoitteena on tehostaa ihmiskaupparikosten paljastamista ja tutkintaa ja lisätä hyväksikäytön uhrien luottamusta suomalaiseseen järjestelmään. Ohjausryhmä myös asetti työryhmän valmistelemaan pitkän aikavälin strategiaa ja toimintaohjelmaa ulkomaisen työperäisen hyväksikäytön torjumiseksi ja ehkäisemiseksi. Lisäksi Työ- ja elinkeinoministeriö ja oikeusministeriö tulevat toteuttamaan selvityksen ammattiliitoille annettavasta ryhmäkanneoikeudesta. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2022a.) Lisäksi toteutetaan hanke työnantajavalvonnan tehokkaaksi toteuttamiseksi tietovirtoihin perustuen Maahanmuuttoviraston UMA4-tietojärjestelmään (Marttinen 2022).

3.2 Uhrien asema ja auttamisjärjestelmä

Suomi perusti ihmiskaupan uhrien auttamiseen keskittyvän auttamisjärjestelmän vuonna 2006. Auttamisjärjestelmä on alusta saakka toiminut maahanmuuttohallinnon alaisuudessa, ja toimintaa koordinoi Joutsenon vastaanotto-keskus. Syy sille, että auttamisjärjestelmä perustettiin nimenomaan sisäministeriön hallinnonalalle juontaa juurensa siitä, että ihmiskaupan vastainen toiminta oli alun pitäen työministeriön alaisuudessa. Kun silloinen työministeriö lakkautettiin, ihmiskauppaan liittyvät kysymykset siirrettiin sisäministeriöön. Muutoinkin ihmiskaupan torjunta näyttäytyi vuosituhaten alussa lähes yksinomaan poliisille ja rajavartiolaitosviranomaisille kuuluvana asiana ja esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön rooli oli pieni. (Koskenoja ym. 2018.)

Ihmiskaupan uhrien auttamista Suomessa säätelee laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja

auttamisesta (746/2011) eli niin kutsuttu vastaanottolaki. Vastaanottolaissa määritellään Maahanmuuttoviraston hallinnoiman ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tehtävät ja velvollisuudet sekä käydään läpi, mihin palveluihin ihmiskaupan uhriksi tunnustettu henkilö on oikeutettu. Lain toimivuudesta tehdyn selvityksen mukaan lakia ei sovellettu yhdenvertaisesti eri puolilla maata asuvien ihmiskaupan uhrien kohdalla. Lisäksi auttamisen ja rikosprosessin kytkeytymisen toisiinsa on todettu vaikeuttavan uhrien avunsaantia. (Koskenoja ym. 2018.)

Työperäisen hyväksikäytön uhrin saavat apua ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä, jos tapaus etenee rikosprosessissa ihmiskauppanimikkeellä. Jos rikosnimike joko esitutinnan aikana tai syyteharkinnassa vaihtuu ihmiskaupasta johonkin toiseen nimikkeeseen, henkilöllä ei ole oikeutta ihmiskaupan uhreille tarjottavaan apuun, vaan hänet poistetaan auttamisjärjestelmästä. Joskus rikosnimike voi olla esitutkinnassa pitkään epäselvä, tai riittävää näyttöä ei saada kerättyä ihmiskaupasta. Näissäkin tapauksissa uhri yleensä poistetaan auttamisjärjestelmästä. (Koskenoja ym. 2018, 50). Jos tapauksessa ei ole ihmiskauppaan viittäviä piirteitä, mutta henkilö on avun tarpeessa, voi hänet ohjata esimerkiksi Rikosuhripäivystyksen, muiden järjestöjen tai ammattiliittojen tarjoaman avun piiriin.

Ihmiskaupan uhrien auttamisen uudelleen järjestämistä pohditaan paraikaa sosiaali- ja terveysministeriön asettamassa poikkihallinnollisessa työryhmässä, jonka tavoitteena on vuoden 2022 loppuun mennessä selkeyttää vallitsevaa lainsäädäntöä ja käytäntöjä ihmiskaupan uhrien auttamisessa. Lisäksi tavoitteena on heikentää auttamisen ja rikosprosessin välistä kytköstä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020.) Terveysten ja hyvinvoinnin laitos toteutti sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannon liittyen hallitusohjelman kirjaukseen ihmiskaupan uhrien asumispalveluista tekemällä selvityksen, jossa analysoidaan muun muassa nykyisen palvelujärjestelmän valmiutta sekä sen mahdollisia puutteita ihmiskaupan uhrien asumispalvelujen tarpeisiin vastamisessa. (Lampela & Ruuska 2021.)

Sisäministeriö päivitti keväällä 2021 laittoman maahantulon ja maassa oleskelun vastaisen toimintaohjelman vuosille 2021–2024. Ihmiskaupan ilmitulon edistäminen toimii toimintaohjelman läpileikkaavana periaatteena. Ohjelmassa todetaan, että ilman oleskeluoikeutta maassa oleskelevilla tai muuten haavoittuvassa asemassa olevilla henkilöillä on kohonnut riski

joutua ihmiskaupan ja muiden hyväksikäytön muotojen uhriksi. Toimenpide-ehdotuksilla pyritään muun muassa kehittämään viranomaisten kykyä tunnistaa ihmiskaupan ja hyväksikäytön uhreja sekä ohjata heitä auttamisjärjestelmään. Lisäksi ohjelmassa ehdotetaan sen selvittämistä, olisiko mahdollista ottaa käyttöön palomuurimenettely, jotta niin sanotut paperittomat uhrit pystyisivät ilmoittamaan heihin kohdistuneesta rikoksesta ilman pelkoa välittömästä palauttamisesta. Sisäministeriö ja Poliisihallitus seuraavat ohjelman toimeenpanoa. (Sisäministeriö 2021.)

Lokakuussa 2021 tulivat voimaan myös ulkomaalaislain muutokset (554/2021), joilla pyritään ehkäisemään ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöä ja parantamaan uhrin asemaa. Lainmuutosten myötä työntekijän oleskelulupa voidaan jättää myöntämättä, jos on perusteltua aihetta epäillä työnantajan tai toimeksiantajan tarkoituksena olevan maahantuloa tai maassa oleskelua koskevien säännösten kiertäminen. Tämä ei vaikuta työntekijän mahdollisuuteen saada oleskelulupa toiselle työnantajalle. Jos on perusteltua epäillä, että oleskeluluvan nojalla Suomessa työskennellyt ulkomaalainen on tullut hyväksikäytetyksi, hän saa jatkaa työntekoa uuden työnantajan palveluksessa ilman ammattialarajoitusta, tai uuden, vuoden mittaisen oleskeluluvan työnhakua varten. (HE 253/2020 vp; Ulkomaalaislaki 301/2004.)

Vuoden 2022 alussa Siirtolaisuusinstituutti julkaisi työ- ja elinkeinoministeriön tilauksesta selvityksen viranomaistyön tuen tarpeista ja tietokatveista ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön ehkäisyssä (Raunio ym. 2022). Selvitys tukee erityisesti 1.10.2021 voimaan tulleen ulkomaalaislain muutoksen toimeenpanemista, sillä käyttöön otetut uudet lupatyypit aiheuttavat Maahanmuuttovirastolle uudenlaista harkintaa, joihin liittyvät hallinto- ja oikeuskäytännöt kehittyvät vasta ajan myötä (Työ- ja elinkeinoministeriö 2022b). Selvityksen mukaan työmarkkinoiden kansainvälistyminen ja uusi lakimuutos korostavat nykyisten lupa- ja valvontatehtävien rinnalla entistä vahvemmin myös viranomaisten roolia ulkomaisen työvoiman oikeuksien turvaajana. Rakentamalla luottamusta viranomaisten ja uhrien välille hyväksikäytön uhreja voidaan rohkaista kertomaan hyväksikäyttöepäilyistään viranomaisille ilman pelkoa heihin itseensä kohdistuvista sanktioista, kuten oleskeluluvan menettämisestä. (Raunio ym. 2022.)

3.3 Kansallinen ihmiskaupparaportoiija ja ihmiskauppakoordinaattori

Keskeinen ihmiskaupan vastaisen toiminnan kehitysaskel Suomessa tapahtui vuoden 2008 lopussa, kun silloinen vähemmistövaltuutettu (nykyään yhdenvertaisuusvaltuutettu) nimettiin ihmiskaupan vastaiseksi kansalliseksi raportoijaksi. Kansallinen ihmiskaupparaportoiija on itsenäinen viranomainen, jonka tehtävänä on seurata ihmiskauppaan liittyviä ilmiöitä, kansainvälisten velvoitteiden toteutumista, kansallisen lainsäädännön toimivuutta sekä antaa suosituksia, lausuntoja ja neuvoja ihmiskaupan vastaiseen toimintaan ja uhrien oikeuksien toteutumiseen liittyen. Raportoijalla on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada tietoa muilta viranomaisilta.⁸ Ihmiskaupparaportoiija kerää tietoa ihmiskaupasta ja raportoi tästä valtioneuvostolle ja eduskunnalle.

Ensimmäisessä kertomuksessaan Eduskunnalle kesäkuussa 2010 ihmiskaupparaportoiija arvioi ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää, uhrin maassa oleskeluun liittyviä käytäntöjä ja rikosprosessia, sekä esitti kriittisiä huomioita siitä, miten työperäiseen ihmiskauppaan ei Suomessa ollut siihen mennessä riittävästi puututtu (Vähemmistövaltuutettu 2010). Raportin jälkeen eduskunta velvoitti helmikuussa 2011 valtioneuvoston ryhtymään toimenpiteisiin ja raportoimaan vähemmistövaltuutetulle tekemistään toimenpiteistä. Ihmiskaupan torjunnan tehostaminen sisällytettiin pääministeri Jyrki Kataisen vuoden 2011 hallitusohjelmaan, muun muassa lainsäädännön kehittämiseksi, viranomaisten kouluttamiseksi ja uhrien tunnistamiseksi. (Vähemmistövaltuutettu 2012.) Myös vuonna 2014 voimaan tullut ihmiskauppapyykälän muutos rikoslaissa oli seurausta ihmiskaupparaportoiijan ensimmäisestä eduskuntaraportista. Vastaavasti ihmiskaupparaportoiija on muissakin raporteissaan tuonut esiin sellaisia suosituksia, joilla on ollut keskeinen vaikutus ihmiskaupan vastaiseen toimintaan. Ihmiskaupparaportoiija on itse arvioinut, että vuoden 2010 kertomus ja sen sisältämät suositukset sekä eduskunnan käsittely lainsäädäntöprosessineen antoivat suunnan ihmiskaupan vastaiselle toiminnalle Suomessa. Prosessin seurauksena valtioneuvosto asetti useita lainsäädäntöhankkeita, viranomaiset kehittivät toimintaansa ja ihmiskaupasta tuli tunnetumpi yhteiskunnallinen ongelma. (Vähemmistövaltuutettu 2014, 111.)

⁸ Tämä perustuu lakiin yhdenvertaisuusvaltuutetusta 1326/2014 4 §.

Ihmiskaupparaportoiija on myös vaikuttanut käytännön toimenpiteisiin ja eri viranomaisten käytäntöjen parantamiseen. Raportoiija on tukenut esimerkiksi sekä sosiaali- ja terveysministeriötä että Poliisihallitusta kun kummatkin vuonna 2012 laativat ensimmäiset ohjeensa. STM:n ohje koski ulkomaisen työvoiman valvontaa ja Poliisihallituksen ohje ihmiskauppaan puuttumista ja uhrien auttamista (Vähemmistövaltuutettu 2012, 6).

Vuonna 2013 sisäministeriön työryhmä ehdotti, että ihmiskaupan vastaisen toiminnan poikkihallinnollista seurantaa ja koordinoitua varten perustettaisiin kansallisen ihmiskauppakoordinaattorin virka. Ihmiskauppakoordinaattorin tehtävänä olisi seurata ja sovittaa yhteen ihmiskaupan vastaista viranomais-toimintaa, edistää uhrien oikeuksien toteutumista poikkihallinnollisesti ja tehostaa ihmiskaupan vastaista yhteistyötä viranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden välillä. (Sisäasiainministeriö 2013.) Ensimmäinen ihmiskauppakoordinaattori nimitettiin virkaan vuonna 2014 ja virka oli sijoitettuna sisäministeriön poliisiosastolle.

Sisäministeriö teetti vuonna 2018 selvityksen valtioneuvoston ihmiskauppa-asioiden koordinaatio- ja raportointijärjestelyistä, jonka aikana kuultiin laajasti eri toimijoita. Selvityksessä todettiin, että ihmiskaupan vastaisen toiminnan koordinaatio ei toiminut niin kuin oli odotettu. Koordinaatio koettiin epäselväksi ja tehottomaksi ja koordinaatorakenne riittämättömäksi. Ihmiskauppakoordinaattorin tehtävä ehdotettiin vakinaistettavan ja lisäksi ehdotettiin työparin nimittämistä koordinaattorin avuksi. (Sisäministeriö 2018, 19, 31–37.) Arvioinnin jälkeen ihmiskauppakoordinaattorin virka siirrettiin oikeusministeriöön ja siitä tehtiin hallitusohjelmakirjauksen mukaisesti valtioneuvoston yhteinen (Valtioneuvosto 2019). Maaliskuussa 2022 oikeusministeriö julkaisi selvityksen ihmiskaupan vastaisen työn valtioneuvostotasaisen koordinaation järjestämisestä. Selvityksessä arvioitiin nykyistä toimintaa ja kartoitettiin vaihtoehtoisia koordinaatiotapoja. Selvitys suositteli koordinaation vakinaistamista säädöksellä. (Kleemola, ym. 2022.) Tämän jälkeen ministerityöryhmä linjasi, että valtioneuvoston ihmiskaupan vastaisen työn koordinaatiotehtävästä tehdään vakituinen ja virka sijoittuu jatkossa oikeusministeriöön (Oikeusministeriö 2022).

3.4 Työsuojelun ja poliisin rooli

Työsuojeluviranomaisilla on tärkeä rooli työperäisen ihmiskaupan ja hyväksikäytön tunnistamisessa. Jo ensimmäisessä ihmiskaupan vastaisessa

toimintasuunnitelmassa vuodelta 2005 todetaan, että työsuojelun on mahdollista tunnistaa etenkin työsyRJintää tai kiskonnantapaista työsyRJintää. Toimenpiteenä ehdotettiin, että valvontaiskuja tulisi enenevässä määrin suunnata ihmiskauppaepäilyjen kannalta riskialoille ja -työpaikoille kuten esimerkiksi ravintola- ja siivousaloille (Ulkoasiainministeriö 2005, 52–53). Tämä osoittaa, että Suomessa hahmotettiin jo vuosituhatien alussa, että ulkomaalaistaustaiset työntekijät voivat kohdata hyväksikäyttöä, vaikkakaan tämän hyväksikäytön ei vielä tuolloin nähty liittyvän ihmiskauppaan, vaan se määrittyi lähinnä kiskonnantapaisten työsyRJinnän kautta.

Työsuojeluviranomaisen niin sanotut ulkomaalaistarkastajat aloittivat työnsä vuonna 2005 toimintaohjelman kirjauksen mukaisesti. Vuonna 2011 heitä oli 11, ja vuonna 2014 yhteensä 17 (Jokinen & Ollus 2014, 17). Tarkastajaresurssi vahvistui merkittävästi vuonna 2021, kun eduskunnan myöntämän lisämäärärahan turvin palkattiin 13 uutta tarkastajaa työsuojelun vastuualueille. Näin ollen vuoden 2021 lopussa työsuojelun vastuualueiden ulkomaalaisvalvonnan tarkastajien resurssipanos oli 29 henkilöä. (Nupponen 2022.)

Työsuojelun ulkomaalaisvalvonta keskittyy työnteko-oikeuden ja työsuhteen vähimmäisehtojen valvontaan. Työsuojelutarkastajilla on oikeus puhua työntekijöille ilman työnantajan läsnäoloa. Viime vuosina tarkastajat ovat jakaneet tietoa työntekijöille työoikeuksista eri kielillä sekä uhreja auttavien tahojen yhteystietoja (Ylinen ym. 2020). Tarkastuksilla valvotaan, että työnantaja on varmistanut kaikkien ulkomaalaisten työntekijöiden työnteko-oikeuden ja kansallisuudesta riippumatta lailliset työehdot, työajat ja palkat. Tarkastuksessa otetaan huomioon myös työterveyshuollon järjestäminen, työaikakirjanpito ja tapaturmavakuuttaminen. Työsuojeluvalvontaa säätelee niin sanottu valvontalaki (44/2006). Valvontalain mukaan työsuojelutarkastajilla on velvollisuus ilmoittaa tietyistä rikoksista poliisille, mutta ihmiskaupparikos ei ole kuulunut lain kattamiin rikoksiin, vaikka ulkomaalaistarkastajat ovat tunnistaneet useita ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttö- ja myös ihmiskauppatapauksia. Ihmiskaupparikos lisättiin valvontalakiin vuonna 2021 ja muutokset tulivat voimaan 15.11.2021. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021; HE 94/2021vp.) Tätä muutosta oli ehdotettu useissa ihmiskaupparaporttoijan (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2018; Vähemmistövaltuutettu 2013, 25) sekä HEUNIn tutkimuksissa (Jokinen & Ollus 2014, 17; Koskenoja ym. 2018, 178–181). Työsuojelutarkastajat tekevät yhteistyötä poliisin kanssa ja osallistuvat yhteistarkastuksiin ja valvontatapahtumiin.

Poliisilla on keskeinen rooli työperäisen ihmiskaupan ja hyväksikäytön torjunnassa sekä ennaltaehkäisevän toiminnan että rikosvastuun toteutumisen näkökulmasta. Poliisin erikoistumisen tarpeesta on keskusteltu pitkään, sillä ihmiskauppatutkinnat ovat usein vaativia. Ihmiskaupparaportoija esitti ensimmäisessä eduskuntaraportissaan vuonna 2010, että tulisi perustaa koulutettu ja erikoistunut yksikkö ihmiskaupparikosten esitutkintaan (Vähemmistövaltuutettu 2010, 127, 163). Myös HEUNI suositteli tätä ensimmäisessä työperäistä ihmiskauppa käsitellessä raportissaan vuonna 2011 (Jokinen ym. 2011). Vuonna 2011 poliisi päätti priorisoida ihmiskaupparikosten tutkintaa (HS 23.12.2011). Seuraavana vuonna Poliisihallitus julkaisi ohjeet ihmiskaupparikoksiin puuttumiseksi (Poliisihallitus 2012).

Vuonna 2018 julkaistussa selvityksessä ihmiskaupan uhrien auttamislain toimivuudesta haastatellut esitutkintaviranomaiset pitivät Poliisihallituksen ohjeistusta ihmiskaupan tutkinnasta tärkeänä. Osa haastatelluista piti ohjeistusta kuitenkin riittämättömänä, mikäli ihmiskaupan vastaista toimintaa ei muutoin priorisoidaisi poliisissa. Selvityksen haastatteluissa nousi esiin vertaushuumerikostutkintaan ja tarpeeseen tehdä ihmiskaupan tutkinnasta paljastavaa ja tiedustelupohjaista. Lähes kaikki selvityksessä haastatellut esitutkintaviranomaiset pitivät erikoistumista keskeisenä ihmiskaupan tutkinnassa, joskin osa piti resurssien puutetta ongelmallisena erikoistumisen toteuttamiselle. (Koskenoja ym. 2018, 176–177.)

Poliisihallituksen voimassa olevassa vuonna 2020 päivitetystä ohjeesta todetaan, että poliisiyksiköiden ”tulee varmistaa, että niillä on käytettävissään riittävästi erityisosaamista hallitsemaan ihmiskaupparikollisuuteen liittyvät erityispiirteet.” Lisäksi ohjeen mukaan ”ihmiskaupan torjunnan tehokkuuden ja vaikuttavuuden edellytyksenä on, että kaikessa poliisitoiminnassa osataan tunnistaa ihmiskaupan mahdolliset uhrit ja ohjata heidät auttamisjärjestelmän piiriin.” (Oikeuskanslerinvirasto 2021, 12.)

Vuoden 2021 alussa poliisiin perustettiin ihmiskaupparikostutkintaan erikoistunut tutkintaryhmä Helsingin poliisilaitokselle. Yhteensä 19 hengen ryhmä perustettiin sisäministeriön lisärahoituksesta, ja siihen kuuluu kaksi tutkinnanjohtajaa. Ryhmä toimii myös valtakunnallisesti ja sen vastuulla on tutkia laajat ja erikoisosaamista vaativat tapaukset. Lisäksi jokaiseen poliisilaitokseen on nimetty kaksi ihmiskaupparikostutkijaa. Erikoisryhmässä on lisäksi kolme keskusrikospoliisiin (KRP) sijoitettua tutkijaa. Heidän työnkuvaansa

kuuluu ihmiskaupparikollisuuteen liittyvän tilannekuvan muodostaminen, muu analyysitoimintaa ja kansainvälinen yhteistyö. (HS 17.1.2022.)

3.5 Muut keskeiset viranomaiset ja tiedonvaihto

Rajavartiolaitos on esitutkintalaissa (805/2011) tarkoitettu esitutkintaviranomainen, jonka roolista rikostorjunnassa säädetään Laissa rikostorjunnasta Rajavartiolaitoksessa (108/2018). Ihmiskauppa on yksi Rajavartiolaitokselle tutkittavaksi kuuluvista rikoksista silloin, kun se liittyy rikoslain (39/1889) 17 luvun 8 ja 8 a §:ssä tarkoitettuun laittoman maahantulon järjestämiseen. Rajavartiolaitos voi kohdistaa henkilöön muun muassa televalvontaa ja peiteltä tiedonhankintaa, mikäli hänen voidaan perustellusti olettaa syyllistyneen törkeään laittomaan maahantulon järjestämiseen ja siihen liittyvän ihmiskaupparikokseen (108/2018). Ihmiskaupanvastaisessa toimintaohjelmassa toimenpiteenä on sen selvittäminen, olisiko Rajavartiolaitoksen toimivaltuuksia mahdollista laajentaa ihmiskaupparikosten tutkintaan myös tapauksissa, joihin ei liity laitonta maahantulon järjestämistä (Roth & Luhtasaari 2021, 56). Rajavalvonnassa voidaan tunnistaa potentiaalisia ihmiskaupan uhreja, jotka ovat matkalla Suomeen tai jotka kulkevat Suomen läpi edelleen johonkin toiseen maahan. Rajavartiolaitos tekee yhteistyötä muiden viranomaisten ja organisaatioiden kanssa sekä ohjaa mahdollisia ihmiskaupan uhrit ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään. Kansainvälisesti Rajavartiolaitos tekee ihmiskaupan torjuntaan liittyvää yhteistyötä muun muassa Frontexin ja Europolin kanssa (Sisäministeriö/ Rajavartio-osasto 2018), ja rajavartiolaitoksen virkailijoita on toiminut yhdyshenkilöinä lähtö- ja kauttakulkumaissa kuten Nigeriassa, Venäjällä, Virossa ja Kiinassa (Yle 10.7.2017).

Syyttäjät tekevät tiivistä yhteistyötä esitutkintaviranomaisten kanssa rikosvastuun toteuttamiseksi. Erikoissyyttäjät toimivat syyttäjinä erikoistumisalaansa kuuluvissa erityisen vaativissa rikosasioissa. Jotkut erikoissyyttäjät ovat erikoistuneet myös ihmiskauppa-asioihin ja voivat antaa asiantuntijatukea muille syyttäjille. (Syyttäjälaitos 2021.) Epäiltäessä ihmiskauppaa tai ihmiskaupan kaltaista rikosta tulee aina tehdä esitutkintalain 5: 1 §:n mukainen ilmoitus syyttäjälle. Syyttäjätöön näkökulmasta työperäistä ihmiskauppaa tulee tutkia matalalla kynnyksellä siten, ettei valinnalla suljeta mitään mahdollisia rikosnimikkeitä pois. Tutkittaessa työperäistä ihmiskauppaa tulee samalla tutkituksi myös kiskonnantapainen työsyryntä, jonka tunnusmerkitö on osin päällekkäinen ihmiskaupan kanssa. Ihmiskaupan lisäksi syyttäjä

nostaa yleensä toissijaisen syytteen kiskonnantapaisesta työsyrynnästä tai joskus törkeästä kiskonnasta. Tällä varmistetaan se, että tuomio voi tulla ainakin jostakin nimikkeestä ja siten rikosvastuun toteutuminen. (Ylinen ym. 2020, 42.)

Myös Verohallinnolla on tärkeä rooli harmaan talouden torjunnassa. Yhteistyö ja tietojenvaihto Verohallinnon ja muiden viranomaisten välillä mahdollistaa kokonaisvaltaisen lähestymistavan ilmiöön sekä ennaltaehkäisevästi että reaaliaikaisesti muun muassa valvonnan kautta. Myös kansainvälinen yhteistyö ja tietojenvaihto ovat merkittävässä roolissa. (Vero 2021.) Lisäksi verohallinto tekee omaa riskienhallintaa. Harmaan talouden torjunnan valvonta-kohteiden riskiperusteinen valinta on kohdennettu hyvin, koska esimerkiksi vuoden 2020 tilastojen mukaan riskiperusteella valituista tarkastuskohteista 90 % johti verojen määräämiseen. (Vero 2021.) Vuoden 2021 osalta 94 % Verohallinnon harmaan talouden torjunnan tarkastuskohteista johti verojen määräämiseen (Valsi 2022).

Verohallinnon Harmaan talouden selvitysyksikkö tutkii harmaata taloutta ja sen vaikutuksia laatimalla ja julkaisemalla ilmiöselvityksiä ja muita tutkimuksia. Selvitysyksikkö tekee myös velvoitteidenhoitoselvityksiä ja asiakasluokitte-
teluja muiden viranomaisten tehtävien tukemiseksi. (Laki harmaan talouden selvitysyksiköstä 1207/2010.) Nämä auttavat muita viranomaisia kohdistamaan ja toteuttamaan valvontatoimenpiteitä riskikohteisiin. Harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan toimenpideohjelman puitteissa laajennettiin maahanmuuttohallinnon tietojensaantioikeutta 1.9.2020 (Laki henkilötietojen käsittelystä maahanmuuttohallinnossa 615/2020). Maahanmuuttohallinnolle tuli lisäksi mahdolliseksi velvoitteidenhoitoselvitysten käyttäminen tehtävis-
sään (Laki harmaan talouden selvitysyksiköstä annetun lain 6 §:n muuttamisesta 1264/2020). Velvoitteidenhoitoselvityspalvelu avattiin maahanmuuttohallinnon tehtäviin 1.6.2021 ja ensimmäisen puolen vuoden aikana harmaan talouden selvitysyksikkö vastasi 24.996 pyyntöön (Marttinen 2022).

Verohallinto tekee tiivistä yhteistyötä muiden esitutkintaviranomaisten kanssa. Vuonna 2020 valmistuneista harmaan talouden torjunnan kohteista 11 % tehtiin samanaikaisesti yhteistyönä joko poliisin tai tullin rikostorjunnan kanssa, ja niissä yhdistettiin samanaikaisesti sekä verotarkastusta että esitutkintaa mahdollisimman reaaliaikaisesti. Valvontatyön ohessa tehdään usein myös havaintoja, jotka koskevat toisen viranomaisen valvonnassa olevia

asioita. Esimerkiksi vuonna 2020 annettiin valvontailmoituksilla tietoja eri viranomaisille noin 505 tapauksesta, jotka koskivat muun muassa erilaisia sosiaalietuuksien väärinkäytöksiä ja työnantajien vakuuttamista koskevia laiminlyöntejä. (Vero 2021.)

Toimiva tiedonvaihto onkin moniviranomaisyhteistyön keskiössä. Poliisi-ammattikorkeakoulussa tehdyssä selvityksessä Kuukasjärvi, Rikkilä ja Kankaanranta (2021) tarkastelivat tietojenvaihdon ja analyysitoiminnan katvealueita työperäisen maahanmuuton valvonnan moniviranomaisyhteistyössä. Selvityksessä todetaan, että valvontatoimintaa säätelevä lainsäädäntö on laaja ja osin tulkinnanvarainen, mikä voi hankaloittaa tiedonvaihtoa. Selvityksen osana toteutettuun kyselyyn vastanneet viranomaiset toivoivat verkostoa tai rakennetta niin sanotun massatiedon jakamiselle sekä keskitettyä analyysitoimintaa, johon eri viranomaiset voisivat toimittaa ilmiö- ja havaintotietoa. (Emt., 65–67.)

3.6 Ammattiliitot ja järjestöt

Myös työperäisen hyväksikäytön uhreja auttavilla toimijoilla on tärkeä rooli hyväksikäytön ja sen uusimpien muotojen tunnistamisessa. Järjestöt ja ammattiliitot voivat työssään kohdata sellaisia erityisen haavoittuvia ihmiskauppan ja työvoiman hyväksikäytön uhreja, joiden tilanne ei tule välttämättä lainkaan viranomaisten tietoon.

Ammattiliitot ovat vastuussa työehtosopimusten seurannasta ja joillain aloilla, kuten rakennusalalla, ammattiliitoilla on työehtosopimuksen perusteella oikeus tehdä tarkastuksia työpaikoilla. Etenkin riskisektoreilla kuten palvelualalla, rakennusalalla ja maatalousalalla toimivat liitot ovat olleet aktiivisesti mukana työperäisen hyväksikäytön torjunnassa Suomessa. Liitoilla on kuitenkin usein ristiriitainen suhde maahanmuuttajataustaisiin työntekijöihin, etenkin jos he eivät ole liiton jäseniä, sillä heidän ajatellaan polkevan liittojen jäsenten työehtoja (Alho 2012; Ristikari 2012).

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ja sen jäsenjärjestöt ylläpitävät maahanmuuttajien infopistettä ja neuvontapalvelua. Neuvontapalvelun yhteydenottomäärät ovat viime vuosina olleet kasvussa. Maahanmuuttajien työsuhdeneuvonta pyrkii tavoittamaan erityisesti ulkomaalaistaustaisia

työntekijöitä, jotka eivät kuulu ammattiliittoihin, ja työntekijöitä, jotka ovat Suomessa vain tilapäisesti, kuten kausityöntekijöitä ja tilapäisiä työntekijöitä. (SAK 2020.) Vuonna 2021 SAK:n maahanmuuttajien työsuhdeneuvonnan nimi muuttui SAK:n työsuhdeneuvonnaksi, ja uusi verkkosivu tyoelamanpelisaannot.fi julkaistiin. Sivuilta löytyvät muun muassa perustiedot suomalaisesta työelämästä 20 eri kielellä sekä työelämän pelisääntöjä koskeviin kysymyksiin ympäri vuorokauden vastaava chatbot. Rekisteröityjä yhteydenottoja työsuhdeneuvontaan vuonna 2021 oli 417 kappaletta, joskin todellisen kokonaisuutensa on arvioitu olevan hieman suurempi. Kokeilukäyttöön otettiin myös mobiilivälitteinen digitulkkaus. Palveluun yhteyttä ottaneista 9 % kertoi olevansa jonkin ammattiliiton jäsen. (Pulliainen 2022.)

Rikosuhripäivystyksessä (RIKU) on vuodesta 2015 alkaen tarjonnut ihmiskaupan uhrien ja työperäisen hyväksikäytön uhrien auttamiseen erikoistunutta palvelua. RIKU:n rooli uhrien oikeuksien edistäjänä on vahvistunut merkittävästi viimeisten viiden vuoden aikana ja asiakasmäärät ovat kasvaneet huomattavasti (ks. myös seuraava luku). Lisäksi RIKU on tuottanut työperäisen hyväksikäytön ehkäisemiseksi animoidun videon työntekijän oikeuksista 16 eri kielellä.⁹ Kesällä 2021 RIKU ylläpiti työ- ja elinkeinoministeriön rahoituksella myös erityisesti kausityöntekijöille suunnattua erillistä neuvontapuhelinta, jossa palveltiin suomen ja ruotsin kielen lisäksi myös englanniksi ja venäjäksi. Rikosuhripäivystys ry:n ohella Monika-Naiset liitto ry, Pakolaisneuvonta ry, sekä Pro-tukipiste ry muodostavat vuonna 2015 perustetun Neliopilajärjestöt -verkoston. Nelipilajärjestöt tekevät järjestölähtöistä työtä ihmiskaupan ja ihmiskaupan kaltaisten rikosten uhrien auttamiseksi, edistävät ihmiskauppaan liittyvien haavoittuvuuksien tunnistamista, tekevät vaikuttamistyötä uhrien oikeuksien ja aseman edistämiseksi sekä pyrkivät varmistamaan riittävät, uhrien tarpeista lähtevät tukipalvelut.

Seuraavassa aikajanassa kerrataan vuosien 2000–2021 keskeisiä tapahtumia ihmiskaupan vastaisessa toiminnassa.

⁹ <https://www.riku.fi/erilaisia-rikoksia/tyovoiman-hyvakskaytto/>

Kuva 1. Ihmiskaupan vastaisen toiminnan aikajana.

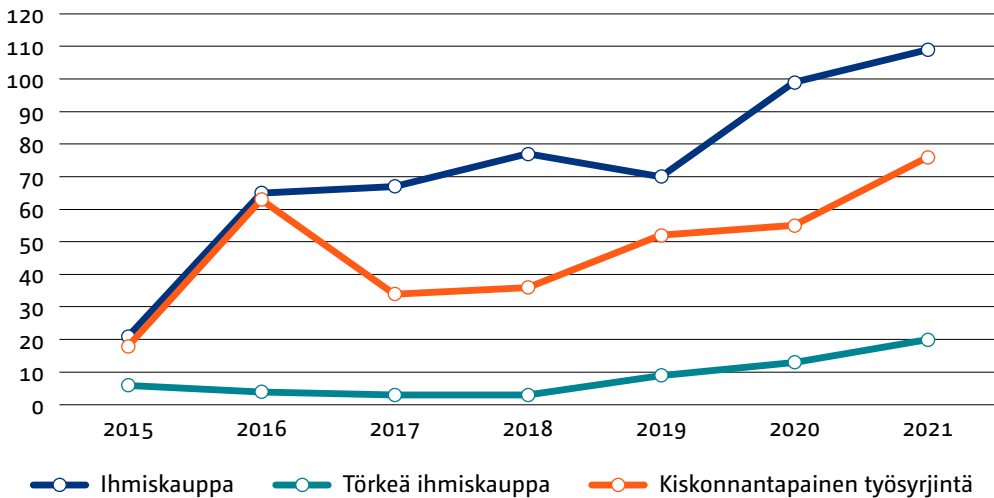
4. Ihmiskauppa ja hyväksikäyttö tilastojen valossa

Ihmiskauppa on luonteeltaan niin sanottua piilorikollisuutta (Laitinen & Aromaa 1993). On todennäköistä, että suuri osa ihmiskaupasta ja sen lähirikoksista jää piiloon ja näin ollen kokonaan tilastojen ulkopuolelle. Uhrin saatavat pelätään viranomaisia, eivät hae apua, tai vaikka hakisivatkin, ei tapauksia välttämättä kirjata tai tutkita ihmiskauppana (Viuhko & Jokinen 2021; ks. myös Viuhko 2019).

Ihmiskauppaan liittyvää tilastotietoa kerätään eri viranomaisissa ja järjestöissä. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä ja uhreja tukevat Neliapilajärjestöt tilastoivat omat asiakkuutensa, poliisi heidän tietoonsa tulleet tapaukset ja syyttäjänlaitos syyttäjälle saapuneet asiat, joissa on rikosnimikkeenä käytetty muun muassa ihmiskauppaa, (törkeää) paritusta tai kiskonnantapaista työsyryntää. Vastaavasti annetuista tuomioista voidaan kerätä tietoa rikosnimikkeen perusteella. Tilastot eivät ole keskenään suoraan vertailukelpoisia, sillä kaikki poliisille ilmoituksen tehneistä ihmiskaupan uhreista eivät ole yhteydessä auttaviin tahoihin ja päinvastoin, eivätkä kaikki poliisille ilmoitetut tapaukset johda esitutkintaan, syytteesen ja tuomioon.

Poliisi kirjasi 206 ihmiskauppaan ja sen lähirikoksiin¹⁰ liittyvää rikosilmoitusta vuonna 2021. Määrä on yli nelinkertaistunut vuodesta 2015, jolloin rikosilmoituksia oli 45. Nimikkeistä yleisimpiä ovat ihmiskauppa ja kiskonnantapainen työsyryntä, ja niiden määrä on kasvanut voimakkaimmin viime vuosina. (Polstat, ajo tehty 17.1.2022.) Alla olevasta taulukosta käy ilmi rikosilmoitusten määrien kehitys ihmiskauppa, törkeä ihmiskauppa ja kiskonnantapainen työsyryntä -nimikkeiden osalta.

¹⁰ 2021: ihmiskauppa (109); törkeä ihmiskauppa (20); ihmiskaupan yritys (1); törkeän ihmiskaupan yritys (0); kiskonnantapainen työsyryntä (76) (Polstat 17.1.2022)

Kuvio 1. Poliisin kirjaamat rikosilmoitukset ihmiskauppa, törkeä ihmiskauppa ja kiskonnantapainen työsyryntä –nimikkeillä 2015–2021 (Polstat 17.1.2022)

Syyttäjälle eteni 34 tapausta rikosnimikkeillä ihmiskauppa tai törkeä ihmiskauppa vuonna 2020, kun vuonna 2015 vastaava määrä oli 12. Kiskonnantapaista työsyryntää ja paritusta tai törkeää paritusta koskevien tapausten määrä on sen sijaan pysynyt viime vuosien aikana melko tasaisena. Vuonna 2020 nimikkeellä kiskonnantapainen työsyryntä saapui syyttäjälle 12 tapausta ja nimikkeellä (törkeä) paritus 9 tapausta. Vuonna 2015 vastaavat määrät olivat 18 ja 6 kappaletta. (Roth & Luhtasaari 2021, 75, viitattu Syyttäjälaitos 2021.) Kiinnostavaa on, että vuonna 2020 ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevien syytteiden määrä nousi merkittävästi (41 %) edellisvuosilta, jolloin syytteitä nostettiin keskimäärin 16 prosentissa asioista (Roth & Luhtasaari 2021, 75). Nostettujen syytteiden määrä on silti pieni suhteessa syyttäjälle saapuneisiin tapauksiin. Ainakin osassa tapauksia, joissa esitutkintaa ei ole toimitettu tai se on lopetettu, on ollut kyse ulkomailla tapahtuneesta ihmiskaupasta, jota ei voida Suomessa tutkia (Koskenoja ym. 2018, 167–171).

Tuoreessa oikeuskäytäntöä käsittelevässä tutkimuksessa (Koivukari ym. 2022) todetaan, että vuosina 2010–2020 poliisin tietojärjestelmään kirjattiin 160 perusmuotoista ihmiskauppailmoitusta. Perusmuotoiseen ihmiskauppaan liittyvistä tapauksista 53:ssä poliisi päätti tutkinnan siirtämällä tapauksen syyteharkintaan. Sadan tapauksen osalta asia ei edennyt syyteharkintaan.

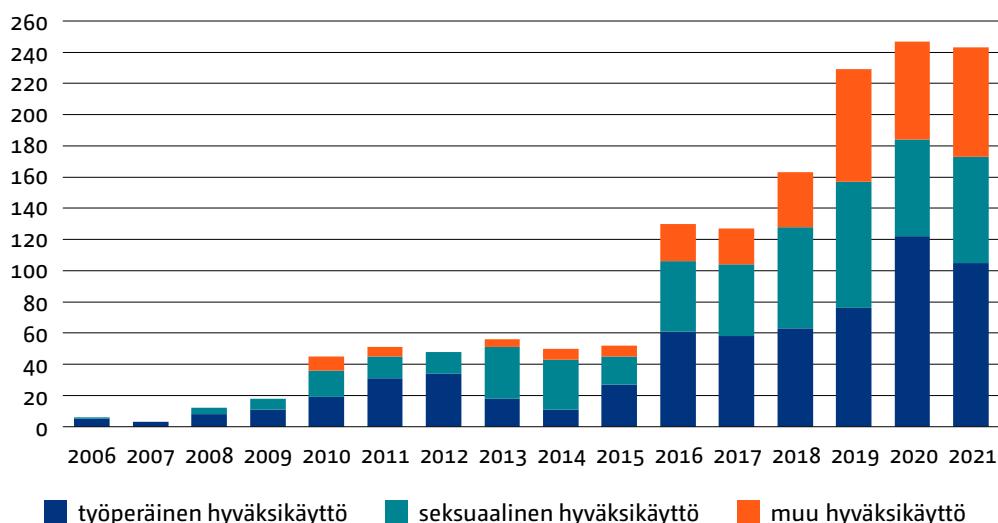
Näistä sadasta tapauksessa 17 tapauksessa päätöksen perusteluksi ilmoitettiin ei rikosta; 39 tapauksessa syyttäjä teki esitutinnan rajoittamis päätöksen esitutkintalain 3 luvun 10.1–2 §:n nojalla (kustannusperusteiset tai prosessuaaliset syyt); 44 tapauksessa esitutinnan rajoittaminen oli poliisilta saaduissa tilastoissa luokiteltu ”muu syy” -perusteiseksi.” Muu syy -perusteiseksi oli merkitty myös tapauksia, joissa teko oli tapahtunut ulkomailla, eikä sen tutkimista Suomessa pidetty tarkoituksenmukaisena (Esitutkintalaki 3: 8§) tai asia oli siirretty keskusrikospoliisille. Lisäksi 12 tapauksessa esitutkinta on keskeytetty (Esitutkintalaki 3: 13§). (Koivukari ym. 2022, 62).

Neliapilajärjestöt eli Monika-Naiset liitto, Pakolaisneuvonta, Pro-tukipiste ja Rikosuhripäivystys auttavat osana toimintaansa ihmiskaupan uhreja. Vuonna 2020 näissä järjestöissä tunnistettiin yhteensä 120 epäiltyä ihmiskaupan uhria, joista 67 oli naisia ja 53 miehiä. Uhreista 63 % haki ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään ja 58 % teki rikosilmoituksen. Uhreista 18 % ei halunnut viedä asiaansa eteenpäin, mihin vaikuttivat muun muassa pelko seurauksista ja omasta turvallisuudesta sekä halu suojella epäiltyä. (Roth & Luhtasaari 2021, 68–70.) Rikosuhripäivystyksen (RIKU) ihmiskaupan ja sen lähirikosten uhrien auttamistyön piiriin tuli vuonna 2021 yhteensä 221 uutta asiakasta. Eriyistukipalvelun asiakkaana oli vuonna 2021 yhteensä 675 ihmiskaupan tai lähirikoksen uhria. Lukuun sisältyvät aikaisimpina vuosina asiakkaaksi tulleet ja vielä asiakkaana olevat henkilöt. (Marttila 2022.) Näistä asiakkaista noin 70 % oli kohdannut työvoiman hyväksikäyttöä.¹¹

Vuonna 2021 **ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään** otettiin 243 henkilöä (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2022). Vertailun vuoksi ensimmäisenä vuonna 2006 auttamisjärjestelmässä oli yhdeksän asiakasta. Valtaosa auttamisjärjestelmään hyväksytyistä asiakkaista on Suomessa laillisella oleskeluoikeudella. Vuosina 2006–2020 suurin osa asiakkaista on ollut työperäisten hyväksikäytön uhreja (552) ja toiseksi eniten seksuaalisen hyväksikäytön uhreja (451). Muu hyväksikäyttö liittyy erityisesti pakkoavioliittoihin, joiden osuus on kasvanut huomattavasti vuodesta 2016 alkaen. Siihen sisältyy myös tapauksia, joissa henkilöitä on hyväksikäytetty rikollisessa toiminnassa, kerjäämisessä tai etuuspetoksissa (benefit fraud), sekä tapauksia,

¹¹ Pia Marttila (koordinoiva erityisasiantuntija, ihmiskaupan uhrien auttamistyö, Rikosuhripäivystys) Twitterissä <https://twitter.com/piamarttila/status/1485695703955484677>

joissa henkilö on joutunut elinkaupan kohteeksi tai lapsisotilaaksi ulkomaila. Naiset ja tytöt ovat joutuneet yleisimmin seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai pakkoavioliittoon liittyvän ihmiskaupan uhriksi, kun taas miehistä suurinta osaa on hyväksikäytetty pakkotyössä. (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2021.) Vuosien 2015–2020 aikana uusista asiakkaista 58 % on ollut naisia ja 41 % miehiä, ja asiakkaiden joukossa on ollut myös muunsukupuolisia. (Roth & Luhtasaari 2021, 71–72.)

Kuvio 2. Auttamisjärjestelmään 2006–2021 otetut henkilöt hyväksikäyttötarkoituksen mukaan jaoteltuina (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2021; 2022)

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilastoista näkyy hyvin se, että Suomessa on auttamisjärjestelmän alusta saakka tunnistettu enemmän työperäisen hyväksikäytön kuin seksuaalisen hyväksikäytön uhreja. Tilanne on Suomessa tässä suhteen hyvin poikkeuksellinen moneen muuhun eurooppalaiseen maahan verrattuna: Euroopan unionin jäsenvaltioissa suurin osa tunnistetuista uhreista on ollut seksuaalisen hyväksikäytön kohteena, ja vain 15–22 % tunnistetuista uhreista oli kohdannut työperäistä hyväksikäyttöä (European Commission 2020).

5. Ihmiskauppaa ja työvoiman hyväksikäyttöä koskeva lainsäädäntö

5.7 Ihmiskaupan ja pakkotyön määritelmä

Ihmiskaupan määritelmä Suomessa noudattaa YK:n lisäpöytäkirjan sekä Euroopan neuvoston yleissopimuksen ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta (2005) ja Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta (2011/36/EU) muotoilua. Ihmiskaupparikos (Rikoslaki 39/1899 25 3 §, 3 a §) koostuu kolmesta erillisestä elementistä: keinoista, tekotavoista ja hyväksikäyttötarkoituksesta. Nämä elementit on eritelty taulukossa 1.

Taulukko 1. Ihmiskaupan elementit.

Keinot	Tekotapa	Tarkoitus
<ul style="list-style-type: none">• Riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksi käyttäminen• Painostaminen• Erehdyttäminen tai toisen erehdyksen hyväksi käyttäminen• Korvauksen maksaminen toista määräysvallassa pitävälle henkilölle tai korvauksen vastaanottaminen	<ul style="list-style-type: none">• Toisen määräysvaltaan ottaminen• Värviäminen• Luovuttaminen• Kuljettaminen• Vastaanottaminen• Majoittaminen	<ul style="list-style-type: none">• Seksuaalinen hyväksikäyttö• Pakkotyö• Muut ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet• Elimien tai kudoksien poistaminen

Kaikkien kolmen elementin tulee täytyä, jotta kyseessä olisi ihmiskauppa. Näin ollen esimerkiksi pelkkä kuljettaminen tai värviäminen työntekoon ilman laissa mainittuja keinoja, kuten erehdyttämistä tai uhrin riippuvaisen

aseman tai turvattoman tilan hyväksi käyttämistä, ei riitä ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön täyttymiseksi. Myös ihmiskaupparikoksen teon osatekijöiden välillä on oltava yhteys eli ihmiskaupan keinojen, tekotavan ja tarkoituksen on täyttyvä (HE 34/2004, 93). Ihmiskaupan rangaistusasteikko on neljästä kuukaudesta kuuteen vuoteen vankeutta, törkeän ihmiskaupan kahdesta kymmeneen vuotta vankeutta.

Ihmiskaupassa rikosentekijä hyödyntää uhrin riippuvaista asemaa tai turvattonta tilaa saattaakseen tämän hyväksikäytön kohteeksi. Seuraavassa taulukossa listataan ihmiskaupparikoksen riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan tunnusmerkit.

Taulukko 2. Ihmiskaupparikoksen riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan tunnusmerkit (Ks. myös HE 34/2004, 93–94).

Riippuvainen asema	Turvaton tila
<ul style="list-style-type: none"> • perhesuhteet tai henkilökohtaiset suhteet • työsuhde • vuokralaisuus • velka • asuminen laitoksessa • päihderiippuvaisen riippuvuus päihteiden välittäjästä • uhka tulla ilmiannetuksi viranomaisille, jos maassa ilman oleskelulupaa • matkustusdokumenttien takavarikoiminen • läheisen perheenjäsenen riippuvaisen aseman hyväksikäyttö 	<ul style="list-style-type: none"> • nuori ikä • vakava sairaus • päihteiden käyttö • läheisen perheenjäsenen vakava sairaus tai päihderiippuvuus • vaikea taloudellinen tilanne • asunnottomuus • psyykkinen tila • fyysinen tai psyykkinen vamma • aiemmat traumaattiset kokemukset, esim. seksuaalinen hyväksikäyttö tai prostituutio • ulkomaalaisuus, turvapaikanhakija- tai pakolaisstatus

Ihmiskaupan tarkoitukseksi määritellään henkilön saattaminen seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi taloudellisessa

hyötymistarkoituksessa. Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin sisältyvät orjuuden kaltaiset olot, mukaan lukien velkaorjuus (HE 34/2004, 97).

Työperäisen ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymiseksi täytyy siis todistaa pakkotyötarkoitus, jota ei ole määritelty Suomen lainsäädännössä erikseen. Pakkotyön määritelmän osalta lain esitöissä viitataan Kansainvälisen työjärjestön ILO:n pakollista työtä koskevaan yleissopimukseen vuodelta 1930 (SopS 44/1935) sekä ILO:n sopimukseen pakkotyön poistamisesta vuodelta 1957 (SopS 17/1960). ILO:n yleissopimuksen mukaan ”pakollisella työllä ymmärretään kaikenlaista työtä tai palvelusta, joka jonkin rangaistuksen uhalla vaaditaan joltakin henkilöltä ja johon mainittu henkilö ei ole vapaaehtoisesti tarjoutunut” (art. 2).

ILO:n määritelmässä työn tai palvelun vaatimiseen rangaistuksen uhalla viitaa erilaisiin hyväksikäytön piirteisiin, jotka voivat kertoa mahdollisesta pakkotyötilanteesta (ILO 2005, 20–21). Näitä pakolliseen työhön viittaavia osoittimia ovat ainakin:

- Työntekijään kohdistetaan fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa tai sillä uhkaamista.
- Työntekijän liikkuvuutta rajoitetaan.
- Työntekijä saatetaan velkavankeuteen, esimerkiksi maahantulon järjestämiskustannusten tai kohtuuttomaksi hinnoitellun majoituksen vuoksi.
- Työntekijän palkka pidätetään kokonaan tai osittain, tai se jää maksettavaksi vasta sitten, kun työnteko päättyy.
- Työntekijän passi tai henkilöllisyystodistus otetaan pois.
- Työntekijä uhataan ilmiantaa viranomaisille.

Vuonna 2009 ILO julkaisi pakkotyön kuutta ulottuvuutta koskevan yksityiskohtaisen listan, jonka perusteella on mahdollista arvioida, onko epäillyn ihmiskaupan uhrin kohdalla kyse työperäisestä ihmiskaupasta vai vain esimerkiksi huonoista työoloista. Osoittimet on jaoteltu heikkoihin, keskivahvoihin sekä vahvoihin elementteihin. Jokaista osoitinta arvioidaan erikseen, ja jos sen puitteissa löytyy tarpeeksi konkreettisia esimerkkejä, on kyseessä mahdollinen ihmiskaupan uhri. (ILO 2009a; ks. myös Jokinen ym. 2011, 189–190; 251–254.)

Samoin, jos työtärjoukseen on liittynyt harhaanjohtamista tai pettämistä, työntekijän suostumusta ei voi pitää tietoisena ja vapaaehtoisena (ILO 2015). Edelleen ILO:n vuoden 2009 raportissa todetaan, että pakollinen työ pitää sisällään työlainsäädännön tai työolojen vakavammat rikkeet. Pelkkää huonoa palkkaa tai huonoja työolosuhteita ei voi rinnastaa pakkotyöhön, eikä pakollisesta työstä ole myöskään kyse tilanteessa, jossa työntekijä kokee itsensä kykenemättömäksi lähtemään työstä, koska hänellä ei ole muita työllistymismahdollisuuksia. (ILO 2009b, 5.)

Oikeusministeriön ihmiskauppatyöryhmä arvioi mietinnössään vuonna 2012 pakkotyön määritelmän lisäämistä rikoslakiin. Tämä ei kuitenkaan ollut toteutettavissa oleva vaihtoehto laillisuusperiaatteen vuoksi, koska pakkotyöstä osoittavista seikoista ei voida pykälässä säätää tyhjentävästi. Lisäksi mietinnön mukaan uusia asiaan vaikuttavia seikkoja voi ilmetä rikoksen tekotapojen kehittyessä ja pakkotyön ulottuvuutta koskevien näkemysten muuttuessa. (Oikeusministeriö 2012, 74.)

Vuonna 2015 ihmiskauppaa koskevaa kriminalisointia muutettiin, jotta se vastaisi paremmin Suomea sitovissa kansainvälisissä asiakirjoissa asetettuja ihmiskaupan kriminalisointivelvoitteita, ja jotta selvennettäisiin rajanvetoa ihmiskaupparikosten ja paritusrikosten välillä. Lisäksi muutoksen myötä rikosoikeudellista vastuuta kiskonnantapaisesta työsyrynnästä laajennettiin liittämällä rikokseen oikeushenkilön rangaistusvastuu. Muutosten jälkeen liiketoiminnassa kiskonnantapaiseen työsyryntään syyllistynyt voitiin määrätä liiketoimintakieltoon. (HE 103/2014.)

Ihmiskauppaa koskevaa rangaistussäännöstä muutettiin niin, että siihen sisältyvä tekotapa ”ottaa toisen valtaansa” korvattiin tekotavalla ”ottaa toisen määräysvaltaansa”. Hallituksen esitys (HE 103/2014) painottaa, että ”teon vakavuuden ja paheksuttavuuden kannalta ei ole ratkaisevaa merkitystä sillä, onko uhri menettänyt vapautensa vai ei”. Olennaista on se, että uhri on ihmiskaupan keinojen käyttämisen vuoksi menettänyt mahdollisuuden toimia haluamallaan tavalla. Riittävää tulisikin hallituksen esityksen mukaan olla, että rikoksentekijä käyttää uhriinsa nähden määräysvaltaa, joka on yleensä seurausta esimerkiksi uhrin riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämisestä. ”Tällaisessa tilanteessa ihmiskaupan uhri voi esimerkiksi asua omassa asunnossaan, jos hänen kuitenkin voidaan katsoa olevan rikoksentekijän määräysvallan alainen.” (HE 103/2014, 24.)

Hallituksen esityksen (HE 103/2014) mukaan pakkotyössä on kyse pysyväs-
tä tilasta, jossa työntekijällä ei ole tavanomaisia oikeuksia kieltäytyä tehtä-
vistä tai lopettaa niiden suorittamista, ja jonka ylläpitämiseksi käytetään hen-
keen, terveyteen tai seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuvaa tai
muuta varteenotettavaa uhkausta (esimerkiksi uhkaus ”ilmiantaa” työnteki-
jä viranomaisille), työntekijän liikkumavapauden rajoittamista, työntekijän ja
työnantajan välillä olevaa velkasuhdetta, tai passin tai muun henkilöllisyyden
osoittavan asiakirjan poisottamista. Hallituksen esityksessä huomautetaan li-
säksi, että ihmiskaupasta saattaa olla kyse myös sellaisissa tilanteissa, jois-
sa uhri itse ei välttämättä edes ymmärrä olevansa hyväksikäytön kohteena.
Erityisesti voidaan ajatella työperäisen ihmiskaupan osalta tällaisen tilanteen
koskevan uhria, joka on ulkomaalainen eikä tunne Suomen lainsäädäntöä ja
työntekijöiden oikeuksia. (Emt.)

Lisäksi hallituksen esityksessä korostetaan, ettei pakkotyön määritelmän
täytyminen edellytä sitä, että ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saatta-
minen täytyisi samanaikaisesti. Esityksessä todetaan, että ”ajatuksellisesti
pakkotyön kohdalla mahdollinen kytkentä ihmisarvoa loukkaaviin olosuhte-
isiin on sikäli perusteltu, että kysymys on kokonaisvaltaisesta tilanteen arvi-
oinnista eikä pelkästään huomion kiinnittämisestä työskentelyolosuhteisiin.”
Samaan aikaan esityksessä kuitenkin huomautetaan, että ratkaisevan merki-
tyksen antaminen työn suorittamisolosuhteille voi johtaa pakkotyön käsitteen
kapeaan tulkintaan. (HE 103/2014, 37.)

5.8 Kiskonnantapainen työsyryntä ja rajanveto ihmiskaupaan

Kiskonnantapainen työsyryntä kriminalisoitiin vuonna 2004. Rikoslain 47 lu-
vun 3 a §:n mukaan, jos työsyrynnässä asetetaan työnhakija tai työntekijä
huomattavan epäedulliseen asemaan käyttämällä hyväksi työnhakijan tai
työntekijän taloudellista tai muuta ahdinkoa, riippuvaista asemaa, ymmär-
tämättömyyttä, ajattelemattomuutta tai tietämättömyyttä, tekijä on tuomit-
tava kiskonnantapaisesta työsyrynnästä sakkoon tai vankeuteen enintään
kahdeksi vuodeksi. Kriminalisoinnin taustalla olivat ulkomaisen työvoiman
lisääntyneen käytön kautta esiin tulleet tapaukset, ja sillä pyritään suojaa-
maan ulkomaalaisia ja muuten heikommassa asemassa olevia työntekijöi-
tä. Kiskonnantapainen työsyryntä määrittyy työsyrynnän kautta, mutta siinä

ei ole kyse työsyrynnän törkeästä tekemuodosta, vaan työsyrynnän erityistilanteesta. Kiskonnantapaisesta työsyrynnästä tuomitseminen ei edellytä teon katsomista kokonaisuutena arvostellen törkeäksi. (HE 103/2014vp, 12–13.)

Käytännössä rajanveto kiskonnantapaisen työsyrynnän ja ihmiskaupan välillä ei ole aina yksiselitteistä tai yksinkertaista (Nuutila & Melander 2008; Jokinen ym. 2011; Jokinen & Ollus 2014; Koskenoja ym. 2018; Ylinen ym. 2020; Koivukari ym. 2022). Kaikkosen (2008) pro gradu -tutkielma tarjoaa varhaisimman katsauksen työperäisen ihmiskaupan, kiskonnantapaisen työsyrynnän ja törkeän kiskonnan väliseen rajanvetoon oikeudellisesta näkökulmasta. Kaikkosen mukaan määritelmien tulkinnanvaraisuudesta johtuen tapauksia saattaa olla helpompi tutkia kiskonnantapaisena työsyryntänä kuin ihmiskauppana. (Kaikkonen 2008, 88.) Soukolan (2009) mukaan tunnusmerkistöjen yksityiskohtainen vertailu kuitenkin osoittaa, ettei kiskonnantapainen työsyryntä ole ihmiskaupan tai pakkotyön lievempi tekemuoto. Kiskonnantapaisen työsyrynnän taustalla olevassa työsyryntä-tunnuksimerkistössä epäedulliseen asemaan asettamisen sisältöä ei ole määritelty tai rajattu, ja Soukolan mukaan tyypillisesti kysymys on minimipalkan alituksista, huonoista työsuhteen ehdoista tai haitallisista työoloista, jotka eivät ole pakkotyön tunnusmerkistökiteijöitä. Edelleen Soukola korostaa, että mitään ihmiskauppatunnuksimerkistössä lueteltujen keinojen käyttöä ei edellytetä kiskonnantapaisen työsyrynnän osalta, eli työntekijää ei tarvitse esimerkiksi johdattaa harhaan työehtojen normienmukaisuudesta. (Emt., 281.)

Toisaalta Roth (2010) tarkasteli kahta oikeustapausta, joista toisessa annettiin tuomio kiskonnantapaisesta työsyrynnästä ja toisessa työsyrynnästä. Rothin mukaan kummassakin tapauksessa oli runsaasti ihmiskaupan piirteitä. Hän arvioi, että ihmiskaupan määritelmän kapean soveltamis- ja tulkintakäytännön sijaan työperäisessä ihmiskaupassa tulisi käyttää kokonaisarviointia ja kiinnittää huomioita työntöon olosuhteisiin ja työehtoihin. Lisäksi tulisi tarkastella uhrin mahdollisuutta viettää vapaa-aikaa, hänen majoitusolosuhteitaan, sekä uhrin riippuvaista asemaa ja haavoittuvuutta lisääviä tekijöitä. (Roth 2010, 282, 287.) Jokinen ym. (2011) arvioivat työperäistä hyväksikäyttöä koskevassa tutkimuksessa ihmiskaupan ja pakkotyön määritelmää ja rajanvetoa ja korostavat niitä kontrollikeinoja, joiden takia työntekijä ei voi lähteä työpaikastaan. Näitä ovat esimerkiksi velasta johtuva riippuvuus työnantajasta sekä tietämättömyydestä ja vaihtoehtottomuudesta johtuva haavoittuva asema. Lisäksi ihmiskaupan keinot ja ne keinot, joilla pakkotyötä

vaaditaan ”rangaistuksen uhalla” ovat suurilta osin päällekkäisiä, mikä saattaa johtaa siihen, että näyttökynnys asettuu liian korkealle. Ihmiskaupan pakotyötarkoituksessa voidaan siis nähdä tarkoittavan tilannetta, jossa henkilö on värvätty tai pakotettu työhön, jonka olosuhteista häntä on erehdytetty ja jossa hän joutuu vakavan hyväksikäytön uhriksi ja josta hänen on peloteltun, väkivallan tai muun vallankäytön takia vaikea tai mahdoton irrottautua. (Jokinen ym. 2011, 190–191; ks. myös Ollus 2015.)

Kaikkonen (2015) katsoo, että tuomioistuinten on kyettävä arvioimaan pakotyön täyttymistä uhrin eikä tulkitsijan itsensä lähtökohdista ja arvioimaan, mitkä hienovaraisetkin seikat ovat voineet vaikuttaa uhrin alistumiseen pakotyöhön. Pakkotyötilannetta on arvioitava kokonaisuutena ja rangaistuksen uhan elementit voivat olla todellisessa tilanteessa lomittaisia. Myös Kaikkonen huomauttaa, että pakkotyön rangaistuksen uhan elementeistä erehdyttäminen ja haavoittuvan aseman hyväksi käyttäminen ovat päällekkäisiä ihmiskaupan tunnusmerkistön keinojen kanssa. Näin ollen Kaikkosen mukaan esimerkiksi uhrin velkaantumisesta johtuvaa turvatonta tilaa voidaan käyttää niin keinona kuin arvioida sen merkitystä osana pakkotyön täyttymistä. (Emt., 50–51.)

Ihmiskauppa ja kiskonnantapainen työsyrrjintä ovat vakavuudeltaan erilaisia rikoksia. Kiskonnantapainen työsyrrjintä on nimenomaan tarkoitettu syrjintää koskeviin tilanteisiin, kun taas ihmiskauppa on ennen kaikkea vapautteen kohdistuva rikos. Päällekkäisyyttä aiheuttavat kuitenkin etenkin ihmiskaupan tekotavoissa riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksi käyttäminen, joka vertautuu kiskonnantapaisen työsyrrjinnän huomattavan epäedulliseen asemaan. (Ylinen ym. 2020; Kimpimäki 2021.)

Kimpimäki (2021) on ihmiskaupasta ja kiskonnantapaisesta työsyrrjinnästä annettuja tuomioita analysoivassa artikkelissaan todennut, että ihmiskaupan ja työperäisen hyväksikäytön erottaminen on hankalaa siksi, että kyse on pitkälti aste-eroista. Hyvinkin samantyyppiset teot voivat tulla tutkituksi, syytetyksi ja tuomituksi eri rikosnimikkeillä. Monissa tapauksissa syyte on nostettu kiskonnantapaisesta työsyrrjinnästä ihmiskaupan tai törkeän kiskonnantapaisen sijaan. Kiskonnantapaisena työsyrrjintänä käsitellyissä tapauksissa oli Kimpimäen mukaan esimerkiksi kyse alipalkkauksesta, eikä asianmukaisia lisiä tai korvauksia ollut maksettu. Lisäksi monet työntekijät olivat tehneet pitkiä työpäiviä, ja joissain tapauksissa työntekijät olivat lisäksi riippuvaisia

työnantajastaan asumisjärjestelyjen, oleskeluluvan, sukulaisuuden tai sosiaalisten kontaktien puutteen takia. Kimpimäen mukaan olemassa oleva lainsäädännöllinen viitekehys on nykyisellään riittävä, mutta täytäntöönpanon tehokkuutta tulee edelleen parantaa. (Emt.)

Tuoreessa ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevien säännösten soveltamiskäytäntöä tarkastelevassa tutkimuksessa (Koivukari ym. 2022) todetaan laajan tuomioistuinaineiston pohjalta, että soveltamiskäytäntö on epäyhtenäinen. Etenkään hienovaraisia ja monitahoisia psyykkisen vaikuttamisen keinoja ei aina tunnisteta tai huomioida. Oikeuskäytännön perusteella pakkotyön täytyminen edellyttää vakavia puutteita palkanmaksussa ja työnteke-olosuhteissa, mutta myös vapaa-ajan ja muun elämän rajoittamista ja/tai poikkeuksellisen huonoja asumisolosuhteita. Tutkimuksen tekijät arvioivat, että pakkotyön tunnusmerkistön täyttymisen kynnyks on korkea, ja edellyttää käytännössä siten myös ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin joutumista, vaikka lain esitöissä todetaan, ettei pakkotyön ohella tarvitse olla kyse ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista. Tutkimuksessa pidetään nykyistä lainsäädäntökehikkoa riittävänä, mutta suositellaan koulutusta ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevasta lainsäädännöstä rikoslainkäyttöön osallistuville viranomaisille ja asianajajille. (Koivukari ym. 2022, 310–312.)

5.9 Muut relevantit rikosnimikkeet

Ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyrynnän lisäksi olennaisia rikoksia rikoslaissa ovat työsyryntä (7: 3 §), työnvälitysrikos (47: 6 §), luvattoman ulkomaisen työvoiman käyttö (47: 6 a §), kiskonta (36: 6 §), törkeä kiskonta (36: 7 §) ja työaika-suojelurikos (47: 2 §). Lisäksi eräät ulkomaalaislain (301/2004) pykälät ovat olennaisia ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöä tutkittaessa. Näitä ovat ulkomaalaisrikkomus (UlkomL 12: 185 §) ja työnantajan ulkomaalaisrikkomus (UlkomL 12: 186 §).

Työperäisessä ihmiskaupassa on kyse myös taloudellisesta rikollisuudesta ja rikoshyödyn maksimoinnista. Tämän vuoksi ihmiskauppaan kytkeytyy myös talousrikollisuutta ja muita rikoksia, jotka tavallisesti esiintyvät ihmiskauppatapausten yhteydessä. Talousrikokset, kuten veropetokset ja kirjanpitorikokset, ovat yleisiä. Myös rahanpesu, asiakirja- ja maksukorttirikokset, petokset ja työturvallisuusrikokset voivat liittyä tilanteeseen. (Jokinen & Ollus 2019, 25.)

Hautalan (2020) mukaan alipalkkaustapaukset päätyvät rikosprosessiin erittäin harvoin. Työsyrintää ja kiskonnantapaista työsyrintää vuosina 2014–2017 koskevien oikeustapausten analyysin perusteella läheskään aina samassa yhteydessä ei käsitellä muita talousrikosnimikkeitä, kuten vero- tai kirjanpitorikoksia. Melko todennäköisesti alipalkkaukseen liittyy tosiasiasa usein muitakin talousrikoksia, jotka eivät syystä tai toisesta tule ilmi. Aluehallintoviranomaisten mukaan syrjintäperusteen toteennäyttäminen on vaikeaa, ja tämän vuoksi moni alipalkkaustapaus jää vaille tuomioistuinkäsittelyä joko poliisin tekemän esitutkinnan rajoittamispäätöksen tai syyttäjän syyttämättäjäättämispäätöksen takia. Yksi syy alipalkkausta koskevien työrikosten vähäiseen kokonaismäärään on Hautalan mukaan myös niiden lyhyt vanhenemisaika. Useat oikeusasiamiehen ratkaisut osoittavat, että työrikostapauksia vanhenee rikosprosessin eri vaiheissa toistuvasti. (Hautala 2020, 29.)

6. Oikeustapaukset ja oikeuskäytäntö

6.1 Suomen oikeuskäytäntö

Vuosien saatossa erityisesti pakkotyön määritelmä on herättänyt kysymyksiä eri oikeusasteissa, joissa on käsitelty työperäiseen ihmiskauppaan ja hyväksikäyttöön liittyviä tapauksia. Oikeuskäytäntöä on vielä varsin vähän, mutta siinä on kiinnostavia piirteitä, joita erittelemme alla oikeussosiologisesta näkökulmasta.¹²

Suomessa ensimmäiset syytteet työperäisestä ihmiskaupasta käsiteltiin Vantaan kärjäoikeudessa niin sanotun intialaisen torikauppiaan tapauksessa vuonna 2007. Tapauksessa kahden suomalaisen intialaistaustaisen miehen epäiltiin pakottaneen kolmannen intialaisen miehen työskentelemään palkatta torikaupassa ja ravintola-alalla. Syytteet ihmiskaupasta hylättiin näytön puutteen vuoksi. (Vantaan kärjäoikeus 13.7.2007.) Edelleen vuonna 2009 Pohjanmaan kärjäoikeudessa käsiteltiin tapausta, jossa vietnamilaissyntyisen miehen epäiltiin pakottaneen sisarenpoikansa työskentelemään omistamassaan ravintolassa Pietarsaareissa. Sisarenpoika oli tehnyt ravintolassa pitkiä työpäiviä erittäin pientä palkkaa vastaan ja eno kontrolloi häntä eri tavoin. Myös tässä tapauksessa syytteet ihmiskaupasta hylättiin. (Österbottens tingsrätt 30.4.2010.)

Vasta vuonna 2012 niin sanotussa kynsistudion tapauksessa Helsingin kärjäoikeus antoi ensimmäisen langettavan tuomion ihmiskaupasta pakkotyötarkoituksessa. Tapauksessa vietnamilaista, raskaana olevaa naista käytettiin hyväksi helsinkiläisessä kynsistudiossa sekä kotitöissä. Myös uhrin mies erehdytettiin Suomeen ja hän joutui maksamaan työpaikasta niin sanotun kynnsyrahän. Hän ehti työskennellä kynsistudiossa vain pari viikkoa. Molemmat uhrin olivat kielitaidottomia ja heidän katsottiin olevan riippuvaisessa asemassa ja turvattomassa tilassa. (Helsingin kärjäoikeus 30.3.2012.)

Arvioitaessa sitä, onko naisen olosuhteissa ollut kyse pakkotyöstä, Helsingin kärjäoikeus totesi, että "[Uhri A] on tehnyt lähes vuoden työtä kynsistudiossa

¹² Oikeussosiologisissa analyysissä tarkastellaan sitä, miten lakeja tulkitaan ja ymmärretään (Alvesalo & Ervasti 2006, 5–7).

palkatta sekä kotityötä vastaajien kotona seitsemänä päivänä viikossa aamuvarhaisesta iltamyöhään synnytykseensä saakka. Palkan pidättämisen ohella A on saatettu velkavankeuteen ilmoittamalla palkattoman työn olevan ennalta määräämättömäksi ajaksi korvausta hänen Suomeen järjestämisestä”. Näin ollen käräjäoikeus katsoi, että ”A:n liikkuvuutta on tosiasiallisesti rajoitettu käskemällä hänen tehdä työtä käytännössä koko valveillaoloaikansa. Edellä mainitut seikat huomioon ottaen A:ta on vaadittu tekemään työtä ILO:n tulkintaperiaatteiden mukaisesti rangaistuksena pidettävän seuraamuksen uhalla”. Suostumuksen osalta käräjäoikeus totesi, että vaikka uhri A oli tullut Suomeen ”omasta halustaan ja jatkanut työskentelemistä palkattomuudestaan huolimatta, merkitystä ei voida antaa hänen suostumukselleen, koska hänet on erehdytetty työskentelemään Suomeen lupaamalla hänelle palkkaa työstään ja erehdyttämällä häntä vielä Suomessakin lupaamalla hänelle palkkaa myöhemmin, kun vastaajien tilanne olisi parempi”. (Helsingin käräjäoikeus 30.3.2012, 22–23.)

Tämän jälkeen langettavia tuomiota työperäisestä ihmiskaupasta on annettu yhteensä 10 eri tapauksessa.¹³ Suomalaisessa oikeuskäytännössä pakkotyön tunnusmerkkien osalta viitataan yleisesti ILO:n pakkotyön määritelmään, jossa huomio kiinnittyy erityisesti liikkumisvapauden rajoittamiseen, palkan maksamatta jättämiseen, velkaan ja rangaistuksen uhkaan. Esimerkiksi eteläaasialaisen kokin ihmiskauppatapauksessa Helsingin käräjäoikeus totesi, että uhrin työajat ovat olleet epäinhimilliset. ”[Uhrilla A] ei ollut vapaa-aikaa eikä normaaleja vapaapäiviä. A asui ravintolan pienessä takahuoneessa. A:n liikkuminen ulkomaalaisena ilman vapaa-aikaa rajoittui ravintolan lähellä olevaan pieneen puistoon, josta hänet tarvittaessa soitettiin töihin.” (Helsingin käräjäoikeus 1.10.2015.)

Toisessa eteläaasialaisen kokin hyväksikäyttötapauksessa Turun hovioikeus totesi, että vastaajat olivat saattaneet uhrin pakkotyöhön ja toimineet yhdessä taloudellisessa hyötymistarkoituksessa. [Uhri A] oli ollut taloudellisesti huonossa asemassa, häntä oli uhkailtu potkuilla ja vastaaja X oli käynyt

¹³ Keskitymme tässä luvussa erityisesti langettavien tuomioiden erittelemiseen, koska niiden piirteiden ymmärtäminen voi auttaa katsauksen lukijakuntaa huomioimaan pakkotyön elementtejä omassa työssään. Sen sijaan emme käy läpi niitä lukuisia tuomioita, joissa eri tuomioistuimet eivät löytäneet näyttöä työperäisestä ihmiskaupasta.

häneen käsiksi. ”A ei olisi voinut lopettaa työtään asunnon menettämisen pelossa eikä hän olisi kyennyt hankkimaan omaa asuntoa. A:lla ollut ollut muuta vaihtoehtoa kuin jatkaa, vaikka työnteko ei ollut enää ollut vapaaehtoista.” Edelleen hovioikeus kiinnitti huomiota siihen, että uhrin turvaton ja vastaajista riippuvainen asema ilmeni myös siten, että A:n passi ja kaikki asiakirjat olivat vastaajan Y hallussa. (Turun hovioikeus 27.5.2014.)

Keskiaasialaisten miesten ihmiskauppatapauksessa Pohjanmaan kärjäoikeuden mukaan puualan yrityksessä työskennelleet miehet olivat pakkotyön uhreja. Vaikka asianomistajat olivat tulleet vapaaehtoisesti työhön Suomeen, kärjäoikeus katsoi, että heidän työolosuhteitaan on pidettävä pakkotyönä vuonna 1930 hyväksytyssä kansainvälisen työjärjestön ILO:n pakollista työtä koskevassa yleissopimuksessa olevan määritelmän mukaan. Kärjäoikeus eritteli huomioon otettavia seikkoja varsin tarkasti. Kärjäoikeuden mukaan ”asianomistajat eivät ole olleet vapaita lopettamaan työtä koska tahansa, vaan heiltä on vaadittu vähintään vuoden ja myöhemmin vähintään kahden vuoden työssäolo ilman lomaa ja tämä vaatimus on ollut sanktioitu sakolla ja myös palkan pidättämishallalla”. Lisäksi pelko työn menettämisestä, kohtuuttoman pitkät työpäivät ja liikkumisrajoitukset, passien poisottaminen ja velkasuhde vastaajaan listattiin pakkotyön elementteinä. (Pohjanmaan kärjäoikeus 28.2.2013, 73.) Ihmiskauppatuomio vahvistettiin myös hovioikeudessa (Vaasan hovioikeus 20.11.2013).

Myös Vantaan kärjäoikeuden käsittelemässä aasialaisen pizzatyöntekijän tapauksessa uhrin tilannetta analysoitiin hyödyntämällä ILO:n indikaattoreita (ILO 2009a). Vahvoina osoituksina pakkotyöstä pidettiin erityisesti uhrin oman ajan, elinpiirin, sosiaalisen elämän ja liikkumisvapauden tosiasiallisia rajoituksia, velkavankeutta ja ylipitkiä työpäiviä sekä sitä, että uhrilla ei ollut hallussaan passiaan eikä pankkikorttiaan. Lisäksi Vantaan kärjäoikeus totesi, että A:n ”laittoman alhainen palkka työaikaan nähden, työskentely ilman palkkaa ja palkkarahojen manipulointi hänen ulottumattomiinsa ovat merkittäviä osoituksia pakkotyöstä”. Tämän seurauksena tuomiossa todettiin, että ”käytännössä A:lla ei ole ollut muuta vaihtoehtoa kuin tehdä työtä edellytetty määrä. Seurauksena on ollut tavanomaisen vapaa-ajan puuttuminen lähes yli vuoden ja kolmen kuukauden ajan. A on kokenut ainakin taloudellista uhkaa (ei vapaudu velasta) ja asunnon menettämisen uhkaa. Henkistä pakkoa työhön ovat lisänneet muutkin A:n vastaajista riippuvaista asemaa ja turvontaa tilaa merkinneet olosuhteet.” Lisäksi kärjäoikeuden mukaan uhria oli

erehdytetty työsuhteensa ehdoista ja niiden laillisuudesta, hänet oli rekrytoitu antamalla vääriä lupauksia ja saatettu tekaistuun velkasuhteeseen. ”Sanotun perusteella ei ole jäänyt epäilystä siitä, etteikö A olisi ollut pakkotyössä siten kuin ihmiskaupan tunnusmerkistössä on tarkoitettu.” (Vantaan käräjäoikeus 20.4.2016, 32–32.) Myös tämä ihmiskauppatuomio vahvistettiin hovioikeudessa (Helsingin hovioikeus 3.4.2017).

Joskus tapauksissa, joissa on hyväksikäytetty useita uhreja, voi yksittäisten uhrien kokema hyväksikäyttö ja olosuhteet erota toisistaan merkittäväällä tavalla. Esimerkiksi Pirkanmaan käräjäoikeuden päätöksessä koskien 10 eteläaasialaisen uhrin hyväksikäyttöä etnisissä ravintoloissa, kokit olivat kokeneet vakavampaa ja pidempään kestänyttä hyväksikäyttöä kuin tarjoilijat. Erityisesti työsuhteen alussa kokeille oli maksettu erittäin pientä 500–700 euron kuukausipalkkaa, työpäivät olivat pitkiä ja lomia ei ollut. Osoitettuaan olevansa luottamuksen arvoisia ja ahkeria työntekijöitä, kokeille alettiin maksaa hieman parempaa palkkaa. Lisäksi heillä oli mahdollisuus matkustaa kotimaahansa ja tuoda perheensä Suomeen. Heidän puolisonsa päätyivät työskentelemään samoissa ravintoloissa tarjoilijoina, mutta heidän työpäivänsä olivat lyhyempiä kuin kokkien. Kokkien hyväksikäytön osalta tekijät tuomittiin ihmiskaupasta, kun tarjoilijoiden osalta kyse oli kiskonnantapaisesta työsyrynnästä. Toisaalta kävi ilmi, että tekijöiden läheisimmät sukulaiset ja suomen kielen taitoiset työntekijät olivat tehneet työtä samoissa ravintoloissa normaaleilla tai lähes normaaleilla työehdoilla ja asianmukaisella palkalla. Näin ollen nimenomaan ulkomailta rekrytoidut työntekijät olivat olleet tapauksessa ehdottomasti muita työntekijöitä heikommassa asemassa. (Pirkanmaan käräjäoikeus 29.6.2012.)

Pirkanmaan käräjäoikeus katsoi, että kokkien osalta uhka heidän itsensä tai perheensä palauttamisesta takaisin Vietnamiin oli sellainen rangaistuksen uhka, jota ILO:n pakollista työtä koskevan yleissopimuksen pakkotyön määritelmässä tarkoitetaan. Lisäksi tuomiossa todetaan, että uhrin olivat ”riippuvaisia vastaajien tarjoamasta tai välittämästä asunnosta, heillä ei ole ollut sosiaalista turvaverkkoa ja heillä on ollut lähes jatkuva velkasuhde vastaajiin. Lisäksi on todennäköistä, että useita vuosia kestänyt ylipitkien työpäivien teettäminen, lähes ilman vapaapäiviä tai lomaa, on jo vaikuttanut heidän henkiseen kykyynsä tehdä omaa elämää koskevia ratkaisuja”. (Pirkanmaan käräjäoikeus 29.6.2012, 114–116.) Tuomiot vahvistettiin Turun hovioikeudessa. Pakkotyön määritelmä tosin jakoi tapauksessa hovioikeuden jäsenten mielipiteet, sillä

muista poiketen yksi jäsen oli sitä mieltä, että pakkotyö on itsenäinen tunnusmerkistötekijä, jolloin sen edellyttämän pakon on oltava muuta kuin pelkästään se, että henkilö tekee töitä ollessaan tunnusmerkistössä tarkoitetulla tavalla toisen vallan alaisena. (Turun hovioikeus 30.9.2013.) Kaikkosen analyysin mukaan Turun hovioikeuden ratkaisu osoittaa pakkotyön määritelmän tulkinanvaraisuuden ja tietynlaisen arvolatautuneisuuden (Kaikkonen 2015, 36.)

6.2 Vertailu muihin maihin

Kuten aiemmassa luvussa kävi ilmi, suomalaisen tuomioaineiston perusteella Suomessa pakkotyö ymmärretään varsin laajana käsitteenä ja käräjäoikeuksien ja hovioikeuksien tuomioissa viitataan yleisesti ILO:n pakkotyön määritelmään sekä siihen liittyviin indikaattoreihin. Toisaalta Koivukari ym. 2022 havaitsivat ihmiskaupan oikeuskäytäntöä koskevassa tutkimuksessaan, että myös Suomessa pakkotyön soveltamiskynnys on korkealla. Itseasiassa tämän tutkimuksen mukaan ihmiskaupan tunnusmerkistö vaikuttaisi täyttyvän helpommin tai todennäköisemmin niissä tapauksissa, joissa teon tarkoituksena on pidetty prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamista kuin niissä, joissa teon tarkoituksena on arvioitu pakkotyötä (Emt., 122–123.) Jos Suomen työperäistä hyväksikäyttöä koskevaa oikeuskäytäntöä verrataan toisiin Pohjoismaihin, on kuitenkin havaittavissa, että niissä kynnys määritellä hyväksikäyttö pakkotyöksi on huomattavasti korkeampi kuin Suomessa. (Johansson 2020; Schoulz ym. tulossa). Norjassa pakkotyöhön liittyvää oikeuskäytäntöä on Pohjoismaista toiseksi eniten Suomen jälkeen, mutta sielläkin asiantuntijat pitävät soveltamiskynnystä korkeana (esim. Jahnsen 2014; FAFO 2019.)

Työperäisestä ihmiskaupasta onkin Ruotsissa annettu vain kaksi langettavaa tuomiota ja nämäkin 10 vuotta sitten. Ruotsin oikeusistuimet ovat tulkinneet pakkotyötä kansainvälisistä määritelmistä poiketen eikä ILO:n määritelmään ole juuri viitattu. Pakkotyön määritelmässä otetaan tavallisesti huomioon kolme elementtiä: työ, rangaistuksen uhka ja vapaaehtoisuuden puute. Ruotsalaisessa oikeuskäytännössä on usein vaadittu näyttöä myös siitä, että uhri on ollut ”pakotetussa tilassa” (tvångstillstånd). Näin ollen näytön puuttuminen pakotetusta tilasta onkin johtanut siihen, että vaikka pakkotyön kolme elementtiä ovat tulleet näytetyiksi, tekijä on tuomittu hyväksikäytön sijaan työstä kohtuuttomissa olosuhteissa (arbete under orimliga villkor). (Johansson 2020, 27–28.)

Soveltamisongelmien vuoksi vuonna 2018 Ruotsin rikoslakiin lisättiin uusi rikosnimike henkilön hyväksikäyttö (människoexploatering) nimenomaan keinona puuttua työperäiseen hyväksikäyttöön, joka ei kuitenkaan täytä ihmiskaupan tunnusmerkistöä (Johansson 2020, 6). Tämä nimike vastaa osin Suomen kiskonnantapaisten työsyrynnän rikosnimikettä. Toistaiseksi kuitenkin vain kaksi tapausta on edennyt oikeuteen. Toisessa tapauksessa syyte hylättiin käräjäoikeudessa, ja toinen hylättiin hovioikeudessa (Emt., 6–7). Kyseisestä tapauksesta tuli kuitenkin langettava tuomio Ruotsin korkeimmasta oikeudesta vuonna 2022 (SVT 15.2.2022; Dagens Juridik 15.2.2022).

Norjassa keskustelua työperäisestä hyväksikäytöstä on käyty erityisesti sosiaalisen polkumyynnin ja työelämärikollisuuden kontekstissa. Työperäisestä ihmiskaupasta on annettu joitain tuomioita.¹⁴ Ensimmäinen työperäistä ihmiskauppaa koskeva tuomio annettiin Jæren käräjäoikeudessa vuonna 2008.

Tapauksessa ryhmä erityisen haavoittuvassa asemassa olevia brittiläisiä asunnottomia ja työttömiä nuoria miehiä houkuteltiin katukivetys- ja asfalttitoihin Englannissa. Hyväksikäyttäjät kuljettivat miehet parin kuukauden työn jälkeen Norjaan, jossa he tekivät kivetys- ja asfalttitoita noin kolmen kuukauden ajan. Miehillä maksettiin erittäin huonoa palkkaa, he asuivat asuntovaunussa huonoissa olosuhteissa, tekivät pitkiä työpäiviä, olivat jatkuvasti valvonnan alaisia ja heitä uhkailtiin väkivallalla. Oikeus katsoi, etteivät miehet voineet lähteä työstä, minkä takia he olivat pakkotyön uhreja. Oikeuden mukaan työnantajat olivat tietoisesti käyttäneet hyväksi miesten turvatonta tilaa pakkotyötarkoituksessa. (Jokinen ym. 2011, 186–187.) Kuitenkin vasta vuonna 2017 ensimmäinen työperäistä ihmiskauppaa koskenut tapaus eteni korkeimpaan oikeuteen. Tapaus koski kolmea intialaista kausityöntekijää, joita hyväksikäytettiin maatalousalalla. (CBSS 2020, 106.)

Norjassa raportoitujen työperäisten ihmiskauppatapausten määrä on edelleen alhainen ja ihmiskaupan soveltamiskynnys on korkea (Jahnsen 2014). HEUNIn haastattelemien norjalaisten asiantuntijoiden mukaan ihmiskauppsäädösten ja työympäristölain väliin jää paljon vakavaa hyväksikäyttöä, joka

¹⁴ Vuosina 2003–2020 työperäisestä ihmiskaupasta ja pakollisista palveluista on Norjassa annettu yhteensä 10 tuomiota (KOM 2021, 4). Tämä luku sisältää useita kerjäämiseen liittyviä tuomioita, joissa ei siis ole kyse työelämässä tapahtuneesta hyväksikäytöstä.

ei täytä ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistöä. Jos henkilö on joutunut pelkän työperäisen hyväksikäytön uhriksi, mutta ihmiskaupan tunnusmerkistö ei täyty, hänen mahdollisuutensa saada korvauksia ja muita palveluja ja tukea on heikko. (Pekkarinen ym. 2021, 80, 90.)

Norjan Yhteiskuntatieteellinen tutkimuslaitos FAFO on arvioinut, että työvoiman hyväksikäyttöä koskevien tapausten kohdalla epäselvyys käsitteistä ja niiden sisällöstä on voinut Norjassa johtaa siihen, että työperäisiä tapauksia ylipäättään tunnistetaan ja siten tutkitaan vähemmän kuin muita hyväksikäytön muotoja. Erityisesti rajaveto ihmiskaupan ja muun hyväksikäytön välillä on koettu haasteelliseksi. (FAFO 2019.) Edelleen 2020 tehdyssä tutkimuksessa haastateltiin miehiä, jotka olivat työperäisen ihmiskaupan uhreja (Lingaas ym. 2020). Tutkimuksen mukaan etenkin työvoiman hyväksikäyttö jää usein rankaisematta ja eri viranomaisten tietoisuus siitä, että myös miehet voivat olla ihmiskaupan uhreja, on puutteellista. (Emt.)

Tanskassa työperäinen ihmiskauppa on saanut jokseenkin vähän huomiota osakseen. Tanskan kansallinen ihmiskaupan vastainen keskus (CMM) julkaisi vuonna 2011 useita selvityksiä ulkomaisen työvoiman hyväksikäytöstä siivousalalla, maataloudessa ja au pair -työssä. Raporteissa todettiin, että ulkomaalaistaustaisia työntekijöitä joutuu hyväksikäytetyiksi, mutta sitä ei tarkasteltu ihmiskauppana (Lisborg 2011; Korsby 2011). Uudemmassa tutkimuksessa haastateltiin ulkomaalaistaustaisia työntekijöitä rakennus-, palvelu- ja siivousaloilla sekä puutarhataloudessa ja maataloudessa. Siitä käy ilmi, että työntekijät joutuvat epävarman asemansa takia monella tapaa epäasiallisiin ja jopa hyväksikäyttöä sisältäviin työolosuhteisiin. (Spanger & Hvalkof 2020.)

Vertailun vuoksi Belgiassa on annettu työperäisestä ihmiskaupasta kymmeniä tuomioita. Belgian lainsäädännön mukaan ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä ihmiskaupan keinojen todentamista, eikä pakkotyötä tarvitse todistaa hyväksikäytön muotona. Sen sijaan työperäinen hyväksikäyttö määritellään ihmiskauppalainsäädännön mukaan henkilön hyväksikäytöksi ihmisarvoa (human dignity) loukkaavissa olosuhteissa. Mikäli keinoja, kuten erehdyttämistä tai uhrin haavoittuvuutta on käytetty hyväksi, kyseessä on törkeä ihmiskauppa. (Weatherburn 2021, 58–61, ks. myös Weatherburn 2019.) Tässäkin tapauksessa laaja määritelmä on mahdollistanut ilmiöön puuttumisen aivan eri skaalalla kuin esimerkiksi Ruotsissa (Ks. myös Länsstyrelsen Stockholm 2017).

Weatherburnin (2021, 63) analysoimissa belgialaisissa työperäistä hyväksikäyttöä koskevissa ihmiskauppatuomioissa (N=47) henkilöiden tilannetta on analysoitu kokonaisvaltaisesti. Tuomioistuimet sekä syyttäjät ovat hyödynäneet työssään erilaisia osoittimia siitä, ylittävätkö palkkaukseen ja työolosuhteisiin liittyvät seikat hyväksikäytön rajan ja ovatko kyseessä ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet. Tunnusmerkistön osalta merkittävät arvioitavat seikat liittyvät muun muassa uhrien työskentelyolosuhteisiin, asumiseen, passiin ja henkilöllisyystodistukseen, liikkumisvapauteen, palkkaukseen ja uhrien fyysiseen koskemattomuuteen. Jotta kyseessä olisi hyväksikäyttö, tulee samassa tapauksessa Weatherburnin mukaan olla näyttöä useammasta kuin yhdestä edellä mainituista osoittimista. Lisäksi huomiota kiinnitetään henkilön elin- ja asumisolosuhteisiin sekä siihen, onko henkilöllä ollut pääsy terveydenhoitoon ja toimeentuloon. (Emt.)

7. Johtopäätökset ja arvio työperäiseen ihmiskauppaan liittyvän rikosvastuun ja uhrien oikeuksien toteutumisesta Suomessa

Seuraavaksi arvioimme Suomen työperäisen ihmiskaupan ja hyväksikäytön vastaisia toimia ja pohdimme, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet nykytilaan. Kuten katsauksesta on käynyt ilmi, Suomen tilanne työperäisen ihmiskaupan osalta on monin tavoin poikkeuksellinen verrattuna esimerkiksi muihin Pohjoismaihin. Tähän on näkemyksemme mukaan vaikuttanut muutama keskeinen tekijä, joita erittelemme alla. Tilanne on Suomessa kuitenkin osittain ristiriitainen: työperäiseen hyväksikäyttöön on havahduttu ja siihen on puututtu, mutta etenkin rikosvastuun toteutumisessa ja viranomaisten välisessä yhteistyössä on edelleen puutteita. Arvioimme lopuksi etenkin moniviranomaisyhteistyön kehittämisen tarpeita Suomessa.

Työperäinen hyväksikäyttö nousi yleiseen tietoisuuteen ja myös kansallisten toimenpiteiden kohteeksi Suomessa vuosituhannen vaihteessa. Sekä lainsäädännössä – kiskonnantapaisena työsyryntänä – että eri toiminta- ja politiikkaohjelmissa huomioitiin ulkomaalaistaustaisiin työntekijöihin kohdistuvat väärinkäytökset. Hyväksikäyttöä ei kuitenkaan tuolloin vielä määritelty ihmiskauppailmiön kautta. 2010-luvulle tultaessa käsitys ihmiskaupan eri muodoista laajeni, mukaan lukien siitä, että työperäinen hyväksikäyttö voi olla ihmiskauppaa. Nähdäksemme etenkin kansallisella ihmiskaupparaportointijalla sekä tutkimustiedolla on ollut merkitystä tämän ymmärryksen laajentamisessa.

Kansallisella ihmiskaupparaportointijalla on ollut tärkeä rooli ihmiskaupan ja sen rinnakkaisrikosten esiin nostajana Suomessa. Ihmiskaupparaportointija pystyy yhdenvertaisuusvaltuutetun (aiemmin vähemmistövaltuutetun) eduskunnalle antaman kertomuksen kautta tuomaan asioita eduskunnan käsiteltäväksi. Tämä on nähdäksemme yksi keskeinen mekanismi, jonka kautta Suomen ihmiskaupan vastaista toimintaa on konkreettisesti kehitetty. Useampi kansallisen raportointijan kertomuksessaan esiin tuoma suositus onkin johtanut

konkreettisiin toimiin, joskin toimien täytäntöönpanoon on saattanut mennä aikaa. Ihmiskaupparaportojan itsenäinen ja riippumaton asema sekä mahdollisuus tuoda asioita eduskunnan käsittelyyn erottaa Suomen kansallisen raportointifunktion esimerkiksi muiden Pohjoismaiden vastaavista raportoijista. Ihmiskaupparaportojan olemassaolo selittää siten myös osittain sen, että Suomessa ollaan muita Pohjoismaita edellä etenkin työperäiseen ihmiskauppaan puuttumisessa.

Suomessa on viime vuosiin asti tehty muita Pohjoismaita enemmän tutkimusta työperäisestä ihmiskaupasta ja hyväksikäytöstä. Tutkimus aiheesta alkoi verrattain aikaisin verrattuna muissa Euroopan maissa tehtyihin tutkimuksiin. Tutkimuksissa on pohdittu esimerkiksi ihmiskaupan ja työvoiman hyväksikäytön tutkinnan haasteita (Jokinen ym. 2011; Jokinen 2012; Alvesalo ym. 2014). Työrikostutkintaa tarkastelleiden Alvesalon ja Jauhiaisen (2006) tutkimuksen perusteella työrikostutkinnan arvostus on ollut matala. Myös se seikka, missä yksikössä rikos tutkitaan – talous- vai väkivaltarikosyksikössä – on tutkimusten mukaan vaikuttanut tutkinnan painotuksiin ja sen etenemiseen (Alvesalo ym. 2014; Ylinen ym. 2020). Ihmiskauppanimike, pakkotyön määritelmä ja kiskonnantapainen työsyryntä ovat tutkimuksissa myös osoittautuneet määritelmällisesti haastaviksi ja osittain päällekkäisiksi (Nuutila & Melander 2008, 1279; Soukola 2009; Roth 2010; Kaikkonen 2015; Ollus 2016a; Kimpimäki 2021; Koivukari ym. 2022), mikä on vaikeuttanut myös esitutkintaa.

Jotkut esitutkintaviranomaiset ovat tutkimuksissa myös esittäneet, että monimutkaisten rikoskokonaisuuksien tutkinnan mielekkyyttä haastavat rikoksista annetut lievät tuomiot (kuten kiskonnantapaisesta työsyrynnästä) (Jokinen ym. 2011; Jokinen 2012; Alvesalo ym. 2014; Ollus 2016a). Vaikka Suomessa on ollut useita onnistuneita ihmiskauppatutkintoja, on ihmiskauppa sen verran harvinainen rikos, että tutkinnanjohtaja ja tutkija saattavat olla tekemisissä aiheen kanssa ensimmäistä kertaa. Tämä johtaa ihmiskaupan torjunnan, paljastamisen ja tutkinnan haasteisiin. (Ylinen ym. 2020, 57–60.) Myös tuore oikeuskäytäntöä käsittelevä tutkimus tuo esiin sen, että esitutkinnassa ei aina tunnisteta ihmiskauppaa ja kiskonnantapaista työsyryntää talousrikollisuuden viitekehäyksessä. Rikoshyötyä vaaditaan menetettäväksi hyvin satunnaisesti, vaikka perusteet olisivat olemassa ja kyse on taloudellisesti tuottoisasta toiminnasta. Hyvin harvoin käytetään myöskään vakuustakavarikkoa esitutkinnan aikana, koska jo valmiiksi vaikeaa rikostutkintaa ei haluta

vaikeuttaa rikoshyötyyn liittyvillä seikoilla, eikä tällä myöskään suoranaisesti ole merkitystä teon rangaistavuuden kannalta. Oikeushenkilön rangaistusvastausta hyödynnetään vain satunnaisesti, jolloin liiketoiminnallinen ympäristö jää tutkimatta. (Koivukari ym. 2022.)

Tutkimustieto on auttanut laajentamaan tietoisuutta ja ymmärrystä hyväksikäyttöilmiöstä ja sen esiintymismuodoista, ja on omalta osaltaan voinut vähentää ihmiskaupan ympärillä olevia väärinkäsityksiä tai stereotyyppioita. Ihmiskaupparaporttoijan kertomusten ja tutkimustiedon avulla Suomeen on kehittynyt laaja-alainen tulkinta ihmiskauppasääädöksestä sekä pakko-työn määritelmästä. Tämä on tukenut hyväksikäyttötapausten etenemistä myös rikosprosessissa nimenomaan ihmiskauppanimikkeellä, mikä on muissa Pohjoismaissa osoittautunut huomattavan paljon vaikeammaksi. Muissa Pohjoismaissa ei ole ollut vastaavaa tietopohjaa ja laajaa ymmärrystä pakko-työstä.

Tutkimustiedon puute onkin nähdäksemme yksi syy sille, että muissa Pohjoismaissa on ollut vaikeampaa saada aikaan viranomaistoimintaa ja myös oikeuskäytäntöä työperäisestä ihmiskaupasta. Ilman tutkittua tietoa ja kriittistä keskustelua jää ymmärrys työperäisen hyväksikäytön ilmenemismuodoista, ulottuvuuksista ja määritelmästä epämääräiseksi ja epäselväksi. Tämä koskee käsityksemme mukaan naapurimaistamme etenkin Ruotsia, jossa työperäiseen hyväksikäyttöön puuttuminen on ollut hyvin rajallista. Ruotsissa puuttumista on vaikeuttanut myös vahva tulkinta ihmiskaupasta nimenomaan seksuaalisena hyväksikäyttönä ja naisiin kohdistuvan väkivallan ilmenemismuotona, jolloin työelämässä tapahtuva hyväksikäyttö on jäänyt taka-alalle.

Suomessa Poliisi ja Rajavartiolaitos ovat tutkineet työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan tapauksia jo ihmiskauppaa koskevan lainsäädännön alkuaajoista asti, eli lähes 20 vuoden ajan. Tutkituista tapauksissa, joissa on ollut kyse ihmiskaupasta pakkotyötarkoituksessa, on 10 tapausta edennyt langettavaan ihmiskauppatuomioon asti. Tämä on suurempi määrä kuin muissa Pohjoismaissa yhteensä, mutta soveltamiskynnystä pidetään silti korkeana (esim. Koivukari ym. 2022; Kimpimäki 2021; Kaikkonen 2015). Arviomme mukaan Suomen poikkeuksellista tilannetta selittääkin osittain myös se, että Suomessa on ollut jo 2000-luvun alusta erikoistuneita työsuojelutarkastajia eli ns. ulkomaalaistarkastajia, joilla on selkeä toimivalta tarkistaa ulkomaalais-taustaisten työntekijöiden työnteon ehtoja. Yksittäiset työsuojelutarkastajat

ovat aktiivisesti tuoneet esiin epäkohtia ja havaitsemiaan hyväksikäyttöpauksia, vaikka ihmiskauppa itsessään ei ole kuulunut työsuojelun ilmoitusvelvollisuuden piiriin. Lisäksi poliisissa ja syyttäjälaitoksella on ollut asialleen vihkiytyneitä virkahenkilöitä, jotka ovat tutkineet eteen tulleita hyväksikäyttöpauksia ihmiskauppanimikkeellä. Nähdäksemme Suomessa on viimeisten kymmenen vuoden aikana kehittynyt oikeuskäytäntöä työperäisestä ihmiskaupasta nimenomaan näiden yksittäisten viranhaltijoiden aktiivisuudesta johtuen.

Suomessa ihmiskaupan uhrit – riippumatta kohtaamansa hyväksikäytön muodosta – ovat saaneet valtion järjestämää apua ja tukea vuodesta 2006 lähtien. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään hakeutuneiden uhrien lukumäärä on kasvanut vuosi vuodelta. Useampana vuonna työperäisen hyväksikäytön uhrien osuus on ollut suurempi kuin muiden hyväksikäytön muotojen. Viime vuosina myös ns. Neliapilajärjestöt, eli ihmiskaupan uhreja auttavat kansalaisjärjestöt, ovat enenevässä määrin tukeneet ihmiskaupan ja hyväksikäytön uhreja. Rikosuhripäivystyksen ihmiskauppaan ja hyväksikäyttöön erikoistunut työ on etenkin vuodesta 2015 ollut tärkeä lisä juuri työperäisen ihmiskaupan uhrien oikeuksien edistäjänä ja uhrien äänen esiintuojana.

Näyttää siis siltä, että kyky puuttua työperäiseen ihmiskauppaan ja tukea sen uhreja on Suomessa monella tapaa parempi verrattuna esimerkiksi muihin Pohjoismaihin. Suomessa on kyetty puuttumaan hyväksikäyttöön ainakin tiettyssä määrin, ja ilmiö on laajasti tunnistettu. Samaan aikaan monia etenkin esitutkintoihin ja rikosvastuun toteutumiseen liittyviä ongelmia on käsitelty viime aikoina julkisuudessa (HS 25.4.2021; ks. myös HS 4.3.2022). Helsingin Sanomien artikkelin johdosta Oikeuskanslerinvirasto otti arvioitavaksi, onko poliisi menetellyt kyseisissä tapauksissa viivytyksettömästi, ja erityisesti onko esitutkinnan aloittamista, päättämistä ja rajoittamista koskevassa päätösharkinnassa ja syyteharkinnassa tunnistettu ihmiskaupparikosten ja sen lähirikosten tunnusmerkit. Ratkaisu perustui poliisissa vireillä olevien tai päättyneiden 50 esitutkinnan arviointiin, joista 12:sta todettiin lainvastainen menettely. Ratkaisussa muistutetaan, että ihmiskaupan vastaista toimintaa poliisissa ja syyttäjätoimissa pitäisi edelleen parantaa. Asianmukainen uhrien tunnistaminen edistää myös rikosstorjuntaa ja ihmiskaupan ennalta ehkäisemistä. Yhtä olennaista ratkaisun mukaan on tunnistamisen jälkeen toimittaa esitutkinta ripeästi ja laadukkaasti, jotta rikosvastuu lopulta toteutuisi. Tämä edellyttää oikeuskanslerin mukaan poliisin ihmiskaupan vastaisen toiminnan

monipuolista ja pitkäjänteistä kehittämistä, vastuun ottamista ja resursseja. (Oikeuskanslerinvirasto 2021.)

Koivukari ym. (2022) arvioivat oikeudellisen analyysin perusteella, että etenkin työperäisen ihmiskaupan osalta rikosvastuun toteutumisessa on ongelmia. Nämä liittyvät osin siihen, että pakkotyön käsite ei ole kaikilta osin selvä, ja sitä on myös tulkittu eri tavoin tuomioistuimissa. Tällä on merkitystä myös kiskonnantapaista työsyryntää koskevien säännösten soveltamisalan määrittämisen kannalta. Lisäksi esimerkiksi asianomistajan asemaa ja olosuhteita tai osapuolten välistä valtasuhdetta ei tutkijoiden ymmärretä tai oteta huomioon riittävällä tavalla. (Emt., 99, 110–111.) Myös rikoshyödyn tutkintaa ja esitutkintayhteistyötä tulisi tehostaa, jotta voidaan huomioida työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryntän luonne talousrikollisuutena, ja varmistua siitä, että rikoksen tuottama taloudellisen hyöty voidaan tuomita menetetyksi. Tällä on merkittäviä vaikutuksia myös ihmiskaupparikossääntelyn rikostorjunnallisen tehon kannalta. (Emt., 238–240.)

Arvioitaessa Suomen toimia työperäiseen hyväksikäyttöön ja ihmiskauppaan puuttumiseksi, voidaan todeta, että vaikka ilmiö on Suomessa havaittu jo suhteellisen varhaisessa vaiheessa ja siihen on puututtu, tulee hyväksikäytön vastaisia toimia edelleen tehostaa. Keskeisimmät haasteet liittyvät rikosvastuun toteutumisen ohella viranomaisten yhteistoimintaan. Oikeuskäytännön vahvistamista ja yhtenäistämistä voidaan tukea keskeisten viranomaisten kouluttamisella, kuten myös Koivukari ym. 2022 ehdottavat. Myös vuonna 2021 toteutettu poliisin erikoistuminen ja työsuojelun resurssien vahvistaminen tulevat todennäköisesti edistämään rikosvastuun toteutumista. Tällä hetkellä Suomesta kuitenkin puuttuu systemaattinen, rakenteellinen yhteistyö eri viranomaisten kesken nimenomaan työperäiseen hyväksikäyttöön puuttumiseksi (Pekkarinen ym. 2021).

Ulkomaisten työvoiman hyväksikäyttöön puuttuminen vaatii hyvää rakenteellista yhteistyötä työsuojelulta, poliisilta, verohallinnolta ja muilta keskeisiltä toimijoilta. Moniviranomaisyhteistyön vahvistaminen edistää rikosvastuun toteutumista, uhrien oikeuksia ja auttaa puuttumaan myös lievempiin hyväksikäytön muotoihin ennakoivasti (ks. myös Pekkarinen 2021; Raunio ym. 2022). Toimiva tiedonjako ja keskitetyn analyysitoiminnon kehittäminen mahdollistaa eri viranomaisten välisen yhteistyön ja auttaa kohdentamaan valvontaa ja suuntamaan resursseja korkean riskin kohteisiin (ks. myös

Kuukasjärvi ym. 2021). Viime vuosina on myös kehitetty maahanmuuttohallinnon tietojensaantioikeuksia ja otettu käyttöön tiedonhankintaan harmaan talouden selvitysyksikön velvoitteidenhoitoselvitykset.

Keskeistä on myös viranomaisten ja kolmannen sektorin yhteisen tahtotilan ja lähestymistavan kehittäminen ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön ja ihmiskaupan torjuntaan. Hyväksikäytettyjen henkilöiden, eli rikoksen uhriksi joutuneiden henkilöiden tarpeet tulee jatkossa huomioida entistä paremmin. Työperäisen hyväksikäytön uhrit saavat apua ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä, jos heidän kokemansa hyväksikäyttö määrittyy rikosprosessissa ihmiskaupaksi. Hyväksikäytön torjumiseksi ja rikosvastuun toteutumiseksi tulisi kuitenkin edelleen vahvistaa työperäisen hyväksikäytön uhrien oikeuksia myös niissä tilanteissa, joissa tapaus ei määriy rikosprosessissa ihmiskaupaksi (ks. Pekkarinen 2021, 132.). Lisäksi tulisi helpottaa hyväksikäytöstä ilmoittamista ja ylipäänsä lisätä ulkomaalaisten työntekijöiden tietoisuutta omista oikeuksista työelämässä. Uhreja auttavilla järjestöillä, ammattiliitoilla sekä työsuojeluviranomaisilla on tässä keskeinen rooli.

Ulkomaalaislain päivitykset hyväksikäytettyjen työntekijöiden oleskelulupien osalta auttavat edistämään uhrien oikeuksia, mutta paljon on vielä tehtävä hyväksikäyttötapausten ilmitulon edistämiseksi. Näin ollen Poliisiammattikorkeakoulun hanke moniviranomaistoiminnan suunnitelmallista johtamista tukevien toimintamallien kehittämiseksi on tärkeä. Hankkeessa on kartoitettu viranomaisten välistä toimivaltuuksia, tiedonvaihtoa ja kehitetty moniviranomaisyhteistyön malli (Kuukasjärvi ym. 2022). Tämä malli auttaa juurruttamaan työvoiman hyväksikäyttöön liittyvää valvontaa rakenteisiin, ja mahdollistaa jatkossa toiminnan arvioinnin ja kehittämisen kerätyn kokemusten pohjalta. Suunnitelmallinen moniviranomaisyhteistyö edesauttaa sitä, että hyväksikäyttötapaukset käsitellään kokonaisvaltaisesti, tekijät saatetaan rikosvastuuseen ja uhrien oikeudet toteutuvat.

Lähteet

Lait ja hallituksen esitykset

2011/36/EU. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi - ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäättökseen 2002/629/YOS korvaamisesta. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036>

Asetus Kansainvälisen työkonferenssin vuonna 1957 hyväksymän, pakkotyön poistamista koskevan sopimuksen voimaansaattamisesta. 17/1960 (SopS 17/1960). <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1960/19600017>

Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta (71/2006)

Esitutkintalaki 805/2011. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110805>

HE 34/2004. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_34+2004.pdf

HE 103/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_103+2014.pdf

HE 253/2020. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_253+2020.aspx

HE 94/2021. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistoiminnasta annetun lain, eräiden teknisten laitteiden vaatimustenmukaisuudesta annetun lain sekä tulotietojärjestelmästä annetun lain 13 §:n muuttamisesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_94+2021.aspx

Laki harmaa talouden selvitysyksiköstä 1207/2010. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101207>

Laki harmaan talouden selvitysyksiköstä annetun lain 6 §:n muuttamisesta 1264/2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2020/20201264?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=harmaan%20talouden%20selvitysyksik%C3%B6st%C3%A4>

Laki henkilötietojen käsittelystä maahanmuuttohallinnossa 615/2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2020/20200615>

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 746/2011. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110746?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20kansainv%C3%A4list%C3%A4%20suojelua%20hakevan%20vastaanotosta%20>

Laki rikostorjunnasta Rajavartiolaitoksessa 108/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180108>

Laki työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistoiminnasta 44/2006. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060044>

Laki yhdenvertaisuusvaltuutetusta 1326/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141326>

Orjuutta koskeva, Genèvessä 25 päivänä syyskuuta 1926 tehty kansainvälinen yleissopimus 27/1927 (SopS 27/1927). <https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1927/19270027>

Pakollista työtä koskeva sopimus, jonka kansainvälinen työkonferenssi on hyväksynyt vuonna 1930. 44/1935 (SopS 44/1935). https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1935/19350044/19350044_1

Rikoslaki 39/1889. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=%20rikoslaki>

Ulkomaalaislaki 301/2004. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301?-search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=ulkomaalaislaki#a18.6.2021-554>

Tuomiot

Helsingin käräjäoikeus 30.3.2012. R 12/2465, 12/2880.

Helsingin käräjäoikeus 1.10.2015. R 15/5840, 15/140961.

Helsingin hovioikeus 3.4.2017. R 16/1280, 17/113360.

Pirkanmaan käräjäoikeus 29.6.2012. R 12/2271, 12/4042.

Pohjanmaan käräjäoikeus 28.1.2013. R 12/1683, 13/117.

Turun hovioikeus 27.5.2014. R 13/276, 650.

Turun hovioikeus 30.9.2013. R 12/1529, 1700.

Vaasan hovioikeus 20.11.2013. R 13/309, 1210.

Vantaan käräjäoikeus 13.7.2007. R 07/1363, 07/1991.

Vantaan käräjäoikeus 20.4.2016. R 16/299, 16/1 15708.

Österbottens tingsrätt 30.4.2010. R 09/528/737, 10/74.

Lehtiartikkelit

Dagens Juridik 15.2.2022. Eriksson, William. Tidigare friad krögare döms för människoexploatering i HD. <https://www.dagensjuridik.se/nyheter/tidigare-friad-krogare-doms-for-manniskoexploatering-i-hd/>

Helsingin Sanomat 23.12.2011: Kerkelä, Lasse. Poliisi tutkii ihmiskauppoja nyt ennätystahdilla. Sanoma Media Finland Oy, Helsinki. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002514919.html>

Helsingin Sanomat 30.3.2019: Teittinen, Paavo. Pitkä vuoro. Sanoma Media Finland Oy, Helsinki. <https://dynamic.hs.fi/2019/nepal/>

Helsingin Sanomat 5.7.2020: Teittinen, Paavo. Siivoton ala. Sanoma Media Finland Oy, Helsinki. <https://dynamic.hs.fi/a/2020/siivotonala/>

Helsingin Sanomat 25.4.2021: Teittinen, Paavo. Tutkinta lopetettu. Sanoma Media Finland Oy, Helsinki. <https://dynamic.hs.fi/a/2021/Tutkintalopetettu/>

Helsingin Sanomat 17.1.2022: Kantola, Anne. Ihmiskauppaa kitkemässä. Sanoma Media Finland Oy, Helsinki. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000008501524.html>

Helsingin Sanomat 4.3.2022: Reinboth Susanna. Tutkijat: Viranomaiset tunnistavat huonosti varsinkin työperäisen ihmiskaupan. Sanoma Media Finland Oy, Helsinki. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000008658898.html>

Hufvudstadbladet 22.1.2022: Björkqvist, Jeanette. Tiotals vietnamesiska växthusarbetare offer i omfattande ockerhärva i Närpes. HBL, Helsingfors. <https://www.hbl.fi/artikel/tiotals-vietnamesiska-vaxthusarbetare-offer-i-omfattande-ockerharva-i-narpes/>

SVT 15.2.2022: Brantemo, Axel. Unik dom – restaurangägare döms för människoexploatering. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/ost/unik-dom-restaurangagare-doms-for-manniskoexploatering>

YLE 4.11.2002: Virtanen, Matti. MOT – Orjana litalassa: käsikirjoitus. Orjana litalassa: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2002/11/04/orjana-iitalassa-kasikirjoitus>

YLE 10.7.2017: Peiponen, Pasi. Tehtävä Nigeriassa: suomalainen rajavartija taistelee ihmiskauppaa vastaan – ”Tämä on 2000-luvun orjakauppaa”. <https://yle.fi/uutiset/3-9712836>

Kirjallisuus

Alho, Rolle (2012). Maahanmuutto ja maahanmuuttajat – uhka vai mahdollisuus ammattiliitoille? Teoksessa: Helander, M. and Nylund, M. (Toim.) Palkka työstä. AY-liike ja edunvalvonnan uudet muodot. Into, 177–202.

Alvesalo, Anne and Ervasti, Kaijus (2006). Oikeus yhteiskunnassa: näkökulmia oikeussosiologiaan. Helsinki: Edita.

Alvesalo, Anne and Jauhiainen, Kirsi (2006). Työturvallisuustapaukset poliisissa. Teoksessa: Alvesalo, Anne and Nuutila, Ari-Matti (Toim.) Rangaistava työn turvattomuus. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 13. Helsinki: Poliisiammattikorkeakoulu, 8–104.

Alvesalo, Anne, Jokinen, Anniina & Ollus, Natalia (2014). The exploitation of migrant labour and the problems of control in Finland. In Van Aerscht, Paul & Daenzer, Patricia (eds.) The Integration and Protection of Immigrants - Canadian and Scandinavian Critiques. Ashgate, 121–138.

Andrees, Beata (2008). Forced Labour and Trafficking in Europe: How People Are Trapped in, Live Through and Come Out. Working paper. Special Action Programme to Combat Forced Labour. Geneva: International Labour Organization.

Beck, Ulrich (2000). The Brave New World of Work. Cambridge: Polity Press.

Bruch, Elizabeth M. (2004). 'Models Wanted: The Search for an Effective Response to Human Trafficking'. Stanford Journal of International Law, 40(1): 1–45.

CBSS – Council of the Baltic Sea States (2020). Human Trafficking – Baltic Sea Region Round-Up report. Stockholm: CBSS. <https://cbss.org/publications/human-trafficking-baltic-sea-region-round-up-report/>

Doezema, Jo (1999). Loose women or lost women? The re-emergence of the myth of white slavery in contemporary discourses of trafficking in women. Gender Issues 18, 23–50.

Euroopan muuttoliikeverkosto (2021). Maahanmuuton tunnusluvut 2020. Helsinki: Euroopan muuttoliikeverkosto. <http://www.emn.fi/tilastoja/emn-tilastojulkaisu>

European Commission (2020). Data collection on trafficking in human beings in the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/system/files/2020-10/study_on_data_collection_on_trafficking_in_human_beings_in_the_eu.pdf

FAFO (2019). Menneskehandel i arbeidslivet. Fafo-rapport 2019:35. <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/item/menneskehandel-i-arbeidslivet-2>

Forsander, Annika (2002). Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D39&2002. Väestöliitto.

Gallagher, Anne. T. (2010). The International Law of Human Trafficking. Cambridge: Cambridge University Press

Gray, Anne (2004). Unsocial Europe: Social Protection or Flexploitation? London: Pluto Press.

Haaste (2021). Ihmiskaupan paljastuminen on koko yhteiskunnan etu. Kostianen, Riikka, 9.6.2021. <https://rikoksentorjunta.fi/-/haaste-2-21-vaikuttajana-venla-roth>

Harmaa talous & talousrikollisuus (2021). Harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntastrategia ja toimenpideohjelma. <http://vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/torjunta/torjuntaohjelma/> (sivu viimeksi päivitetty 12.10.2021)

Hautala, Matti (2020). Ulkomaalaisten alipalkkaus harmaan talouden ilmiönä Suomessa oikeustapausanalyysi. Selvitys 5/2020. Helsinki: Harmaan talouden selvitys yksikkö. https://www.vero.fi/globalassets/harmaa-talous-ja-talousrikollisuus/selvitykset/2020_05-ulkomaalaisten-alipalkkaus-harmaan-talouden-ilmi%C3%B6n%C3%A4.pdf

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä (2021). Vuosikatsaus 1.1.–31.12.2020. https://www.ihmiskauppa.fi/materiaalipankki/tilastot_ja_tilannekatsaukset

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä (2022). Tilastot: uudet asiakkaat 2021. https://www.ihmiskauppa.fi/materiaalipankki/tilastot_ja_tilannekatsaukset/ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelman_vuosikatsaus_2021/tilastot_uudet_asiakkaat_2021

ILO (2005). Human Trafficking and Forced Labour Exploitation, Guidance for Legislation and Law Enforcement. Special action programme to combat forced labour. International Labour Office.

ILO (2009a). Operational indicators of trafficking in human beings. Results from a Delphi survey implemented by the ILO and the European Commission. 3/2009. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_105023.pdf

ILO (2009b). The cost of coercion - Global Report under the follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. International Labour Conference 98th Session 2009, Report I(B). Geneva: International Labour Organisation. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_106268.pdf

ILO (2015). Combating Forced Labour – A Handbook for Employers & Business - 6 Tips for Taking Action, Special Action Programme to Combat Forced Labour. International Labour Organization 2015.

Jahnsen, Synnøve Ø. (2014). Menneskehandel og tvangsarbeid. En forstudie om gråsoneproblematikk innenfor innsatsområdet arbeidsmarkeds kriminalitet. PHS Forskning 2014: 3. Oslo: Politiethøgskolen. <http://hdl.handle.net/11250/224860>

Johansson, Märta (2020). Människohandel och människoexploatering på den svenska arbetsmarknaden – En översikt. Stockholm: Council of the Baltic Sea States. <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/10/Labour-exploitation-criminal-cases-overview.pdf>

Jokinen, Anniina & Ollus, Natalia (Toim.) (2019). Likainen vyyhti. Työperäisen hyväksikäytön liiketoimintamalli. Publication Series No. 92b. Helsinki: HEUNI.

Jokinen, Anniina & Ollus, Natalia (2014). ”Tuulikaapissa on tulijoita” Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö ravintola- ja siivousaloilla. HEUNI Publication Series No. 76. Helsinki: HEUNI.

Jokinen, Anniina (2012). Työperäinen ihmiskauppa. Teoksessa: Honkonen, Risto & Muttilainen, Vesa (Toim.) Poliisin toimintaympäristö. Poliisiammattikorkeakoulun katsaus 2012. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 102.

Jokinen, Anniina, Ollus, Natalia & Viuhko, Minna (2011). Ehdoilla millä hyvänsä. Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa. Publication series No. 67. Helsinki: HEUNI.

Julkunen, Raija (2008). Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosesseista. Tampere: Vastapaino.

Kaikkonen, Emilia (2008). Ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttö ihmiskaupan ja kiskonnantapaisten työsyrynnän muodossa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, Rikos ja prosessioikeuden laitos. Toukokuu 2008.

Kaikkonen, Emilia (2015). Ihmiskaupan tunnusmerkistön pakkotyön määrittelmä. Teoksessa: Lahti, Raimo and Konttinen-di Nardo, Essi (Toim.) Kirjoituksia rikosoikeudesta. Helsinki: Helsingin hovioikeuden julkaisu, 33–52.

Kautonen, Teemu, Palmroos, Jenni & Vainio, Pekka (2009). 'Involuntary selfemployment'. Finland: a bleak future? *International Journal of Public Policy*, 4(6), 533–548.

Kimpimäki, Minna (2021). Ulkomaisten työntekijöiden hyväksikäyttö: ihmiskauppaa, kiskonnantapaista työsyryntää vai alipalkkausta? *Lakimies* 5/2021, 785–811.

Kleemola, Jussi, Kallio, Jukka & Tinnilä, Markku (2022). Selvitys ihmis-
kaupan vastaisen työn koordinaatiosta valtioneuvostossa. Selvitysraportti.
Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:3. Helsinki:
Oikeusministeriö.

Knepper, Paul (2011). International Crime in the 20th Century. The League
of Nations Era, 1919-1939. Basingstoke & New York: Palgrave McMillan.

Koivukari, Kristiina, Korkka-Knuts, Heli, Mahmood, Venus & Melander,
Sakari (2022). Ihmiskauppa ja sen lähirikokset. Säännösten soveltamiskäy-
täntö. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:18.
Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Korsby, Trine Mygind (2011). Menneskehandel i rengøringsbranchen? En
kvalitativ undersøgelse af migrations- og arbejdsvilkårene for en gruppe
migrantarbejdere i Danmark. Center mod menneskehandel. Copenhagen:
Socialstyrelsen.

Koskenoja, Maija, Ollus, Natalia, Roth, Venla, Viuhko, Minna & Turkia,
Laura (2018). Tuntematon tulevaisuus: selvitys ihmiskaupan uhrien autta-
mista koskevan lainsäädännön toimivuudesta. Valtioneuvoston selvitys- ja
tutkimustoiminnan julkaisusarja 24/2018. Helsinki: Valtioneuvosto.

Kuukasjärvi, Kimmo, Rikkilä, Saana & Kankaanranta, Terhi (2021). Selvitys
tietojenvaihdon ja analyysitoiminnan katvealueista työperäisen maahanmuu-
ton valvonnan moniviranomaisyhteistyössä. Poliisiammattikorkeakoulun ra-
portteja 139. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.

Kuukasjärvi, Kimmo, Rikkilä, Saana, Kujanpää, Olavi & Kankaanranta, Terhi
(2022). ”Matalat kynnykset on helpointa ylittää”. Moniviranomaistoiminnan
suunnitelmallista johtamista tukevien toimintamallien luominen poliisille -
hankkeen loppuraportti. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.

Kyntäjä, Eve (2008). Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön SAK:n
Tallinnan toimisto globaalistrategian esimerkkinä. Teoksessa: Helander,
Mika (Toim.) Going global. AYliikkeen menestysresepti globaalissa ajassa?
Helsinki: Minerva, 207–221.

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko (1993). Näkökulmia rikollisuuteen. Tampere: Hanki ja jää.

Lampela, Sari & Ruuska, Tupu (2021). Selvitys ihmiskaupan uhrien turvallisuudesta ja tuetusta asumisesta. Terveiden ja Hyvinvoinnin Laitos, Työpaperi 27/2021. Helsinki: THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-755-5>

Lehti, Martti & Aromaa, Kauko (2002). Naiskauppa, laitton siirtolaisuus ja Suomi. Nykytilanne, lainsäädäntö ja tutkimuslähteet. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 186.

Leppänen, Katarina (2006). International reorganisation and traffic in women. Venues of vulnerability and resistance. *Lychnos - Årsbok för idé- och lärdomshistoria*. Lärdomshistoriska Samfundet, 110–128.

Leskinen, Jari (2002). Organisoitu paritus ja prostituutio Suomessa. Teoksessa Keskusrikospoliisi. Rikostutkimus 2002, 9–30.

Lietonen, Anni & Ollus, Natalia (2018). Opas yrityksille ja työnantajille riskienhallintaan erityisesti alihankintaketjuissa - Työvoiman hyväksikäytön ja ihmiskaupan ennaltaehkäisy Suomessa. Publication Series No. 88a. Helsinki: HEUNI.

Lietonen, Anni, Jokinen, Anniina & Ollus, Natalia (2020). Navigoi kohti vastuullista toimitusketjua. Työkalupakki yrityksille työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan ennaltaehkäisemiseksi. Publication Series No. 93b. Helsinki: HEUNI.

Lietonen, Anni & Ollus, Natalia (2021). Työperäinen hyväksikäyttö ja julkiset hankinnat. Opas riskien huomioimiseen Suomessa. Publication Series No. 98a. Helsinki: HEUNI.

Lingaas, Carola, Bergit Haugland & Erik Skjeggstad (2020). Menn utsatt for tvangsarbeid i Norge - en rapport om deres erfaringer og juridiske situasjon. VID rapport 2020/1. Oslo: VID vitenskapelige høyskole. <https://vid.brage.unit.no/vidxmlui/bitstream/handle/11250/2636555/Menn%20utsatt%20for%20tvangsarbeid%20i%20Norge%20%281%29.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

Lisborg, Anders (2011). Menneskehandel i den grønne sektor? En undersøgelse af migrations- og arbejdsvilkårene for migrantarbejdere i landbrug og gartneri i Danmark. Odense: The Danish National Board of Social Services.

Lähteenmäki, Liisa (2013). Keskusteluja vuokratyöstä. Vuokratyön diskursiivinen rakentuminen Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja. Turun yliopisto.

Länstyrelsen Stockholm (2017). Arbetskraftsexploatering och människohandel. Erfarenheter i Sverige och goda exempel från andra länder. Rapport 2017:7. Stockholm: Länsstyrelsen. <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.1dfa69ad1630328ad7c89d42/1526068537916/Rapport%202017-7%20Arbetskraftsexploatering%20och%20m%C3%A4nniskohandel.pdf>

Nuutila, Ari-Matti & Melander, Sakari (2008). RL 47 luku. Työrikkokset. Teoksessa: Lappi-Seppälä, Tapio, Hakamies, Kaarlo, Koskinen, Pekka, Majanen, Martti, Melander, Sakari, Nuotio, Kimmo, Nuutila, Ari-Matti, Ojala, Timo ja Rautio, Ilkka (Toim.) Rikosoikeus. Oikeuden perusteokset. Helsinki: WSOYpro, 1261–1295.

Oikeuskanslerinvirasto (2021). Poliisin ja syyttäjien menettely sekä ihmiskaupan tutkinta. Päätös 28.12.2021. OKV/1233/70/2021. https://www.okv.fi/media/filer_public/f0/13/f013cca9-cbbb-4e0f-91d6-601a7ffb6dcc/ratkaisu_poliisin_ja_syyttajien_menettely_seka_ihmiskaupan_tutkinta_okv_1233_70_2021.pdf

Oikeusministeriö (2012). Ihmiskauppatyöryhmän mietintö. Mietintöjä ja lausuntoja 63/2012. Oikeusministeriö, Helsinki. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76404/ihmiskauppatyoryhman_mietinto.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Oikeusministeriö (2022.) Ministerityöryhmä: ihmiskaupan vastaisen työn koordinaatio vakiinnutetaan. Oikeusministeriön tiedote 23.3.2022. <https://oikeusministerio.fi/-/ministerityoryhman-ihmiskaupan-vastaisen-tyon-koordinaatio-vakiinnutetaan>

Ollus, Natalia (2016a). From Forced Flexibility to Forced Labour: The Exploitation of Migrant Workers in Finland. HEUNI Report Series 84, Helsinki: HEUNI.

Ollus, Natalia (2016b). Forced Flexibility and Exploitation: Experiences of Migrant Workers in the Cleaning Industry. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 6(1), 25–45.

Ollus, Natalia (2015). Regulating forced labour and combating human trafficking: the relevance of historical definitions in a contemporary perspective. *Crime, Law and Social Change*, 63(5), 221–246.

Ollus, Natalia and Alvesalo-Kuusi, Anne (2012). From cherry-picking to control: migrant labour and its exploitation in Finnish governmental policies. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 3/2012, 375–398.

Pekkarinen, Anna-Greta, Jokinen, Anniina, Rantala, Annareetta, Ollus, Natalia & Näsi, Roosa (2021). Selvitys ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön torjunnan menettelyistä eri maissa. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2021:55. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.

Poliisihallitus (2012). Ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttuminen ja ihmiskaupan uhrien auttaminen. Ohje 12.4.2012. 2020/2011/3768, voimassaoloaika 1.5.2012–30.4.2017.

Raunio, Mika, Ahvenainen, Toni & Vanhanen, Sari (2022). Ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön ehkäisy – Viranomaisyön tuen tarpeet ja tietokatteet. Työ ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2022:2. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Ristikari, Tiina (2012). Finnish Trade Unions and Immigrant Labour. *Migration Studies C 22*. Institute of Migration.

RIKU. Rikosuhripäivystys. <https://www.riku.fi/>

Roth, Venla (2010). Ihmiskaupasta suomalaisessa työelämässä. *Oikeus*, 3/2010, 278–287.

Roth, Venla & Luhtasaari, Mia (2021). Suomi torjuu ihmiskauppaa. Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15. Helsinki: Oikeusministeriö.

SAK (2020). Yhteydenotot maahanmuuttajien työsuhdeneuvontaan ovat lisääntyneet – ”meillä pitää olla nollatoleranssi hyväksikäyttöön”. Ajankohtaista 28.9.2020 (Pajunen Pirjo), SAK. <https://www.sak.fi/ajankohtaista/uutiset/yhteydenotot-maahanmuuttajien-tyosuhdeneuvontaan-ovat-lisaantyneet-meilla-pitaa-olla-nollatoleranssi-hyvaksikayttoon>

Schoultz, Isabel, Spanger, Marlene, Jokinen, Anniina, Økland Jahnsen, Synnøve, Muhire, Heraclitos & Pekkarinen, Anna-Greta (tulossa): Vulnerable, deceived or free to leave - the legal construction of migrant victims of labour exploitation in the Nordic region. Artikkelikäsikirjoitus.

Sennett, Richard (1998). The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism. New York and London: Norton.

Siltala, Juha (2004). Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Helsinki: Otava.

Sisäasiainministeriö (2008). Ihmiskaupan vastainen tarkennettu toimintasuunnitelma. Sisäasiainministeriön julkaisuja 27/2008. Maahanmuutto. Helsinki: Sisäasiainministeriö. http://www.ihmiskauppa.fi/files/21/Ihmiskaupan_vastainen_tarkennettu_toimintasuunnitelma_25062008.pdf

Sisäasiainministeriö (2013). Ihmiskaupan vastaisen toiminnan poikkihallinnollisen seurannan ja koordinoinnin järjestäminen valtioneuvostossa – Työryhmän ehdotus. Sisäasiainministeriön julkaisuja 15/2013. Sisäinen turvallisuus. Helsinki: Sisäasiainministeriö. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79033/Ihmiskaupan%20vastaisen%20toiminnan%20poikkihallinnollisen%20seurannan%20ja%20koordinoinnin%20j%C3%A4rjest%C3%A4minen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Sisäministeriö (2016). Valtioneuvoston ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma 2016–2017, Sisäministeriön julkaisu 29/2016. Sisäinen turvallisuus. Helsinki: Sisäministeriö. <https://stm.fi/documents/1271139/3678077/Ihmiskaupan+vastainen+toimintaohjelma.pdf/1bc28304-258e-4815-aaac-380c2abad2ee/Ihmiskaupan+vastainen+toimintaohjelma.pdf>

Sisäministeriö (2018). Selvitys valtioneuvoston ihmiskauppa-asioiden koordinaatio- ja raportointijärjestelystä. Sisäministeriön julkaisu 20/2018. Sisäinen turvallisuus. Helsinki: Sisäministeriö https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160930/SM_20_2018.pdf

Sisäministeriö/Rajavartio-osasto (2018). Lausunto Eduskunnan hallintovaliokunnalle: Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018 (K 6/2018 vp). 12.9.2018. <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2018-AK-203319.pdf>

Sisäministeriö (2021). Laittoman maahantulon ja maassa oleskelun vastainen toimintaohjelma vuosille 2021–2024 – pois varjoyhteiskunnasta. Sisäministeriön julkaisuja 2021:9. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-324-620-1>

Skrivankova, Klara (2010). Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation. JRF programme paper: Forced Labour. Joseph Rowntree Foundation.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2020). Ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan lainsäädännön uudistamista valmisteleva työryhmä. Työryhmän asettamis päätös. <https://stm.fi/hanke?tunnus=STM054:00/2020>

Sosiaali- ja terveysministeriö (2021). Työsuojelun valvontaa koskevaan lainsäädäntöön useita parannuksia. Sosiaali- ja terveysministeriön tiedot 328, 4.11.2021. <https://stm.fi/-/tyosuojelun-valvontaa-koskevaan-lainsaadantoon-useita-parannuksia>

Soukola, Krista (2009). Ihmiskauppa pakkotyöhön. Teoksessa: Jalanko, Risto & Siiki, Marika (toim.) Kirjoituksia työoikeudesta. Helsinki: Helsingin hovioikeuden julkaisuja, 269–284.

Spanger, Marlene & Hvalkof, Sophia Dørffer (2020). Migranters mobilitet: Mellem kriminalisering, menneskehandel og udnyttelse på det danske arbejdsmarked. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag 2020.

Syyttäjälaitos (2021). VKS:2021:1 Erikoistuneiden syyttäjien järjestelmä. Yleinen ohje, Dnro 012/31/19. <https://syyttajalaitos.fi/vks-2021-1-erikoistuneiden-syyttajien-jarjestelma>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2021). Ihmiskaupan uhrien turvallinen ja tuettu asuminen. Luettu 9.11.2021 osoitteessa <https://thl.fi/fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/ihmiskaupan-uhrien-asumispalvelut> (sivu päivitetty 31.8.2021).

Työ- ja elinkeinoministeriö (2019). Kasvua ja hyvinvointia maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikalla. Yleiskuva ja kehittäminen. <https://tem.fi/documents/1410877/11992263/Faktatietoa%2Bmaahanmuutosta%2Bja%2Bkotouttamisesta%2B25012019/faa5862e-9f95-d674-199e-f8cf9b4ba2c4/Faktatietoa%2Bmaahanmuutosta%2Bja%2Bkotouttamisesta%2B25012019.pdf>

Työ- ja elinkeinoministeriö (2022a). Harmaan talouden torjuntaohjelma etenee suunnitellusti. Työ- ja elinkeinoministeriön tiedote 25.1.2022. <https://tem.fi/-/harmaan-talouden-torjuntaohjelma-etenee-suunnitellusti>

Työ- ja elinkeinoministeriö (2022b). Siirtolaisuusinstituutin selvitys tukee ulkomaisen työvoiman hyväksikäytön ehkäisemistä nostamalla esiin kehittämistarpeita viranomaistyössä. Työ- ja elinkeinoministeriön tiedote 11.1.2022. <https://tem.fi/-/siirtolaisuusinstituutin-selvitys-tukee-ulkomaisen-tyovoiman-hyvakskayton-ehkaisemista-nostamalla-esiin-kehittamistarpeita-viranomaistyossa>

Ulkoasiainministeriö (2005). Ihmiskaupan vastainen toimintasuunnitelma. Ulkoasiainministeriön julkaisusarja. Helsinki: Ulkoasiainministeriö. https://um.fi/documents/35732/48132/ihmiskaupan_vastainen_toimintasuunnitelma_2005/5de4409a-f2e7-8732-348d-d2659d6552e1?t=1525859958738

UNTC. United Nations Treaty Collection – Penal matters. https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=ind&mtdsg_no=xviii-12-a&chapter=18

US State Department (2003). Trafficking in Persons Report, June 2003, Trafficking Victims Protection Act of 2000, 62-63. Department of State, United States of America. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/21555.pdf>

Valtioneuvosto (2019). Osallistava ja osaava Suomi – Sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31. Helsinki: Valtioneuvosto.

Valtioneuvosto (2020). Valtioneuvoston periaatepäätös kansalliseksi harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan strategiaksi ja toimenpideohjelmaksi 2020–2023. Helsinki: Valtioneuvosto. <https://tem.fi/paatos?decisionId=0900908f806b5277>

Vero (2021). Harmaa talous & talousrikollisuus, torjunta, torjuntatilastot, verotus. <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/torjunta/torjuntatilastot/verotus/>

Vero (2022). Harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntastrategia ja toimenpideohjelma. <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/torjunta/torjuntaohjelma/> Sivu päivitetty 3.2.2022.

Viuhko, Minna & Jokinen, Anniina (2021). Miten tutkia ihmiskauppaa: metodologisia ja eettisiä kysymyksiä. Teoksessa: Nieminen, Kati & Lähteenmäki, Noora (Toim.) Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus Helsinki, 131–146.

Viuhko, Minna (2019.) Restricted agency, control and exploitation - Understanding the agency of trafficked persons in the 21st-century Finland. Publication Series No. 90. Helsinki: HEUNI.

Vähemmistövaltuutettu (2010). Kansallinen ihmiskaupparaportointi – Kertomus 2010. Ihmiskauppa ja siihen liittyvät ilmiöt sekä ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutuminen Suomessa. Helsinki: Vähemmistövaltuutettu.

Vähemmistövaltuutettu (2012). Kansallinen ihmiskaupparaportointi Kertomus 2012. Julkaisusarja 12. Helsinki: Vähemmistövaltuutettu. <https://syrjinta.fi/documents/25249352/34271292/Kansallinen+ihmiskaupparaportointi+-kertomus+2012.pdf/b808e39f-c707-4d0e-bf0b-7ee1ac8f7f6c/Kansallinen+ihmiskaupparaportointi+-kertomus+2012.pdf?version=1.1&t=1600521669424>

Vähemmistövaltuutettu (2014). Kansallinen ihmiskaupparaportit – Kertomus 2014. Julkaisusarja 16, K 19/2014 vp. Helsinki: Vähemmistövaltuutettu. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/k_19+2014.pdf

Weatherburn, Amy (2019). Clarifying the scope of labour exploitation in human trafficking law: Towards a legal conceptualisation of exploitation. Brussels: Université Libre de Bruxelles & Tillburg University.

Weatherburn, Amy (2021). What is labour exploitation? The Belgian and British experience. Teoksessa: Archives of Criminology Volume XLIII, number 1/2021. Polska Akademia Nauk, Instytut Nauk Prawnych, Zakład Kryminologii, 47–74. <https://czasopisma.inp.pan.pl/index.php/ak/issue/view/165/97>

Ylinen, Pekka, Jokinen, Anniina, Pekkarinen, Anna-Greta, Ollus, Natalia, Jenu, Katja-Pia & Skur, Thomas (2020). Työperäisen ihmiskaupan paljastaminen. Tutkintaopas esitutkintaviranomaisille ja tarkistuslista työsuojeluviranomaisille. Publication Series No. 95b. Helsinki: HEUNI.

Henkilökohtainen kommunikaatio

Marttila, Pia (2022). Tilastot Rikosuhripäivystyksen asiakasmääristä 2021. Tieto vastaanotettu henkilökohtaisessa kommunikaatiossa Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien auttamistyön koordinoivalta erityisasiantuntijalta Pia Marttilalta 16.2.2022.

Marttinen, Janne (2022). Tiedot veloitteidenhoitoselvityspyyntöjen määrästä ja harmaan talouden torjunnan toimenpideohjelman tulevasta hankkeesta vastaanotettu henkilökohtaisessa kommunikaatiossa Verohallinnon Harmaan talouden selvitysyksikön johtajalta Janne Marttiselta 20.3.2022.

Nupponen, Tarja (2022). Tilastot ulkomaalaistarkastajien määrästä. Tieto vastaanotettu henkilökohtaisessa kommunikaatiossa Sosiaali- ja terveystieteiden neuvottelevalla virkamieheltä Tarja Nupposelta 18.2.2022.

Pullainen, Maaret (2022). Tilastot SAK:n työsuhdeneuvonnan asiakasmäärästä 2021. Tieto vastaanotettu henkilökohtaisessa kommunikaatiossa työsuhdeneuvonnan asiantuntijalta Maaret Pulliaiselta 24.2.2022.

Valsi, Tarja (2022). Tieto Verohallinnon tarkastuskohteiden määrästä vastaanotettu henkilökohtaisessa kommunikaatiossa Verohallinnon Harmaan talouden selvitysyksikön apulaisjohtajalta Tarja Valsilta 20.3.2022.

Tämä katsaus on kirjallisuuden pohjalta tehty yleistajuinen analyysi siitä, miten työperäiseen ihmiskauppaan ja siihen liittyvään hyväksikäyttöön on Suomessa puututtu. Tarkastelussa nostetaan esiin havaintoja keskeisistä toimijoista ja merkittävimmistä muutoksista. Lisäksi katsauksessa analysoidaan lyhyesti Suomen lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä ja tehdään vertailua muihin maihin. Lopuksi tehdään arviointia työperäiseen ihmiskauppaan liittyvän rikosvastuun ja uhrien oikeuksien toteutumisesta sekä siitä, mitkä tekijät ovat johtaneet Suomen nykytilanteeseen, ja mitä haasteita Suomessa edelleen esiintyy. Katsaus on suunnattu kaikille työperäisen ihmiskaupan parissa työskenteleville tahoille sekä niille, jotka haluavat ymmärtää miten ja miksi Suomen nykyinen työperäisen hyväksikäytön vastainen toiminta on kehittynyt.

